

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Гуманітарно-правовий факультет

Кафедра психології

Кваліфікаційна робота

(тип кваліфікаційної роботи)

Магістр

(освітній ступінь)

на тему **«Особливості навчальної мотивації молодших школярів при різних стилях сімейного виховання»**

ХАІ.704.7-96п1.22О.053.9749534 КР

Виконав: здобувач (ка) б курсу групи №7-96п1

Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

(код та найменування)

Спеціальність 053 «Психологія»

(код та найменування)

Освітня програма «Психологічне консультування та психотерапія»

(найменування)

Мороз Д. В.

(прізвище та ініціали здобувача (ки))

Керівник: Макаренко А. О.

(прізвище та ініціали)

Рецензент: Приходько Д. П.

(прізвище та ініціали)

Харків – 2022

Міністерство освіти і науки України
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Факультет Гуманітарно-правовий факультет

Кафедра психології

Рівень вищої освіти другий магістерський

Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
(код і найменування)

Спеціальність 053 «Психологія»
(код і найменування)

Освітня програма «Психологічне консультування та психотерапія»
(найменування)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

Ю. І. Гулий

(підпис) (ініціали та прізвище)

«01» вересня 2022 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Мороз Д. В.

(прізвище, ім'я та по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи Особливості навчальної мотивації молодших школярів при різних стилях сімейного виховання

керівник кваліфікаційної роботи Макаренко Амалия Олексіївна, канд. психол. н., доцент

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом Університету №1586-уч від «17» листопада 2022 року.

2. Термін подання здобувачем кваліфікаційної роботи «18» грудня 2022 р.

3. Вихідні дані до роботи Визначити особливості співвідношення навчальної мотивації в учнів молодших класів відповідно до стилю виховання у сім'ї

4. Зміст пояснювальної записки (перелік завдань, які потрібно розв'язати) _____

1. Здійснити теоретичний аналіз особливостей навчальної мотивації молодших школярів, стилів сімейного виховання та їхнього впливу на навчальну мотивацію молодших школярів.

2. Визначити співвідношення рівня навчальної мотивації молодших школярів до провідного навчального мотиву.

3. Вивчити вплив рівня шкільної тривожності на рівень навчальної мотивації.

4. Дослідити взаємозв'язок батьківського ставлення з рівнем навчальної мотивації дітей.

5. З'ясувати вплив провідного стиля виховання на навчальну мотивацію молодших школярів.

5. Перелік графічного матеріалу: _____

Рис. 21

Табл. 9

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	Макаренко А. О., канд. психол. н., доцент	11.10.22	15.10.22
2	Макаренко А. О., канд. психол. н., доцент	18.10.22-	23.10.22
3	Макаренко А. О., канд. психол. н., доцент	15.11. 22-	22.11.22

Нормоконтроль _____
(підпис)

С. В. Кузьміна
(ініціали та прізвище)

«18» грудня 2022 р.

7. Дата видачі завдання «01» вересня 2022 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів кваліфікаційної роботи	Примітка
1.	Затвердження теми, мети та завдань дипломної роботи	01.09.22-07.10.22	
2.	Складання плану роботи	08.10.22-10.10.22	
3.	Аналіз літературних джерел. Написання першого розділу дипломної роботи	11.10.22-15.10.22	
4.	Визначення психодіагностичного інструментарія для проведення практичної частини дослідження . Написання другого розділу дипломної роботи.	18.10.22-23.10.22	
5.	Проведення практичної частини дослідження.	24.10.22-07.11.22	
6.	Статистична обробка отриманих даних.	08.11.22-12.11.22	
7.	Написання третього розділу дипломної роботи.	15.11. 22-22.11.22	
8.	Написання загальних висновків. Оформлення списку використаних літературних джерел, додадку(ків) та змісту.	23.11. 22-29.11.22	
9.	Передзахист.	30.11.2022-01.12.22	
10.	Внесення коректив до тесту дипломної роботи.	02.12.22-11.12.22	
11.	Оформлення та підписання відповідної документації(висновок керівника, висновок	12.12.22-17.12.22	

	кафедри, рецензія та довідка на предмет наявності порушень академічної доброчесності)		
12.	Підготовка електронної презентації та тексту доповіді.	14.12.22-17.12.22	
13.	Строк подання студентом роботи на кафедру.	18.12.22	
14.	Захист.	20.12.22-21.12.22	

Здобувач

(підпис)

Д. В. Мороз

(ініціали та прізвище)

Керівник кваліфікаційної роботи

(підпис)

А. О. Макаренко

(ініціали та прізвище)

Реферат

Дипломна робота: 76 с., 9 табл., 21 рис., 1 дод., 41 джерел.

Ключові слова: НАВЧАЛЬНА МОТИВАЦІЯ, МОЛОДШІ ШКОЛЯРИ, ВИХОВАННЯ, СТИЛІ ВИХОВАННЯ, ШКІЛЬНА ТРИВОЖНІСТЬ, МОТИВИ НАВЧАННЯ, БАТЬКІВСЬКЕ СТАВЛЕННЯ.

Об'єкт дослідження – навчальна мотивація молодших школярів. Предмет дослідження – навчальна мотивація молодших школярів при різних стилях сімейного виховання. Мета роботи – визначити особливості співвідношення навчальної мотивації в учнів молодших класів відповідно до стилю виховання у сім'ї. Методи дослідження: теоретичні, емпіричні та методи математико-статистичної обробки отриманих результатів. Висновки: було визначено співвідношення рівня навчальної мотивації молодших школярів до провідного навчального мотиву; було вивчено вплив шкільної тривожності на навчальну мотивацію; було досліджено взаємозв'язок батьківського ставлення з рівнем навчальної мотивації дітей; було з'ясовано вплив провідного стилю виховання на навчальну мотивацію.

Abstract

Diploma thesis: 76 pages, 9 tables, 21 pictures, 1 appendices, 41 sources.

Key words: LEARNING MOTIVATION, JUNIOR HIGH STUDENTS, UPBRINGING, STYLES OF UPBRINGING, SCHOOL ANXIETY, STUDY MOTIVES, PARENTAL ATTITUDE.

Object of research is learning motivation of junior high students. The subject of the research is learning motivation of junior high students with different upbringing styles. The purpose of the research is to determine the peculiarities of junior high students' learning motivation with the upbringing styles. Methods of research: theoretical, empirical and methods of mathematical and statistical processing. Conclusions: the ratio of the level of learning motivation to the leading educational motive was determined; the influence of school anxiety on learning motivation was studied; the relationship between parental attitude and the children learning motivation was investigated; the influence of the leading style of upbringing on learning motivation was found.

Реферат

Дипломная работа: 76 с., 9 табл., 21 рис., 1 приложения, 41 источник

Ключевые слова: УЧЕБНАЯ МОТИВАЦИЯ, МЛАДШИЕ ШКОЛЬНИКИ, ВОСПИТАНИЕ, СТИЛИ ВОСПИТАНИЯ, ШКОЛЬНАЯ ТРЕВОЖНОСТЬ, УЧЕБНЫЕ МОТИВЫ, РОДИТЕЛЬСКОЕ ОТНОШЕНИЕ.

Объект исследования – учебная мотивация младших школьников. Предмет исследования – учебная мотивация младших школьников при разных стилях семейного воспитания. Цель работы – определить особенности учебной мотивации младших школьников при разных стилях семейного воспитания.

Методы исследования: теоретические, эмпирические и методы математико-статистической обработки полученных данных. Выводы: было определено соотношение уровня учебной мотивации младших школьников к ведущему учебному мотиву; было изучено влияние школьной тревожности на учебную мотивацию; была исследована взаимосвязь родительского отношения с уровнем учебной мотивации детей; было установлено влияние ведущего стиля воспитания на учебную мотивацию.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ СТИЛІВ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА НАВЧАЛЬНУ МОТИВАЦІЮ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ .	10
1.1 Особливості навчальної мотивації учнів молодших класів	10
1.2 Особливості та стилі сімейного виховання.....	18
1.3 Вплив стилю сімейного виховання на навчальну мотивацію молодших школярів	24
Висновки до Розділу 1	28
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	29
2.1 Характеристика вибірки	29
2.2 Характеристика методів дослідження	29
Висновки до Розділу 2	32
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ВІДПОВІДНО ДО СТИЛЮ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ.....	33
3.1 Співвідношення рівня навчальної мотивації молодших школярів до провідного навчального мотиву.....	33
3.2 Вплив рівня шкільної тривожності на рівень навчальної мотивації	40
3.3 Взаємозв'язок батьківського ставлення з рівнем навчальної мотивації дітей	47
3.4 Вплив провідного стилю виховання на навчальну мотивацію молодших школярів	56
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	66
ДОДАТКИ.....	70

ВСТУП

Проблема вивчення взаємозв'язку стилю виховання та навчальної мотивації молодших школярів є **актуальною**, оскільки навчальна мотивація молодших школярів відіграє важливу роль у становленні особистості. Саме в молодшому шкільному віці закладається основа для подальшого вчення школяра, і одним із важливих факторів формування навчальної мотивації є тип виховання, який використовують батьки. Складність дослідження мотивації зумовлена тим, що учня спонукають до вчення комплекс мотивів, які не лише збагачуються взаємно, а й протистояють один одному.

Вивчення відносин між батьками та дітьми є надзвичайно важливим для розуміння чинників, які впливають на становлення особистості дитини. Існує пряма залежність між стилем батьківського виховання та формуванням особистісних якостей у дитини, так як сімейне середовище – це поєднання особистісних особливостей батьків, умов, в яких живе сім'я та стилю виховання. На дітей впливають не тільки навмисні і цілеспрямовані виховні дії, а й у рівній чи навіть більшою мірою всі особливості поведінки батьків.

Велика увага проблемі мотивації приділяється як у зарубіжній, так і у вітчизняній психології. Найбільш широко з вітчизняних учених проблему вивчали В. К. Вілюнас, Л. І. Божович, Л. С. Виготський, О. М. Леонт'єв, П. Я. Гальперін, В. С. Магун, Д. Б. Ельконін, А. К. Маркова. З представників дослідження мотивації проводили Х. Хекхаузен, А. А. Маслоу, Л. М. Фрідман. Великий внесок у вивчення проблеми формування мотивації та її впливу на розвиток розумових здібностей учнів внесли М. В. Матюхіна, Н. Ц. Бадмаєва, Н.Ф. Тализіна.

Об'єкт дослідження – навчальна мотивація молодших школярів.

Предметом дослідження є навчальна мотивація молодших школярів при різних стилях сімейного виховання.

Мета – визначити особливості співвідношення навчальної мотивації в учнів молодших класів відповідно до стилю виховання у сім'ї.

Основні завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз особливостей навчальної мотивації молодших школярів, стилів сімейного виховання та їхнього впливу на навчальну мотивацію молодших школярів.
2. Визначити співвідношення рівня навчальної мотивації молодших школярів до провідного навчального мотиву.
3. Вивчити вплив рівня шкільної тривожності на рівень навчальної мотивації.
4. Дослідити взаємозв'язок батьківського ставлення з рівнем навчальної мотивації дітей.
5. З'ясувати вплив провідного стиля виховання на навчальну мотивацію молодших школярів.

Для досягнення поставленої мети та завдання у роботі було використано наступні **методи**: теоретичні (аналіз, систематизація, порівняння та узагальнення даних), емпіричні (тестування) та методи математико-статистичної обробки отриманих результатів.

Для емпіричного дослідження використано наступні психодіагностичні методики: опитувальник батьківського ставлення А. Я. Варга, В. В. Століна, тест «Стилів виховання» Р. В. Овчарової, анкета для оцінки рівня шкільної мотивації Н. Г. Лусканової, опитувальник «Вивчення мотивації навчання у молодших школярів» М. Р. Гінзбурга, тест на визначення рівня шкільної тривожності Б. Н. Філіпса.

Загальну вибірку склали 31 учень третього класу Кременчуцького ліцею №25, віком 8-9 років. Також вибірку склали 31 із батьків, від кожного учня був один з батьків, або опікун дитини, віком від 30 до 49 років.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ СТИЛІВ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА НАВЧАЛЬНУ МОТИВАЦІЮ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1 Особливості навчальної мотивації учнів молодших класів

Молодший шкільний вік – період досить складний із психологічної точки зору. Дитина набуває першого соціального статусу, особливої значущості та уваги з боку соціуму, батьків, інших дорослих, змінюється характер взаємовідносини з учителем, ставлення до соціальних норм і вимог, змінюється самооцінка. Через призму «успішності» чи «неуспішності» у школі формуються відносини у класі, складаються внутрішньо сімейні відносини. Предметом оцінювання стають навчальні дії самого учня, особистісна рефлексія проявляється в оцінці слів, вчинків, характеру взаємин з іншими людьми. Дитину починають розглядати як людину, яка вступила на перший щабель сходів, що ведуть до громадянської зрілості. У цей час як ніколи процес виховання тісно пов'язаний з процесом навчання. Інтелектуальний, моральний, емоційний розвиток молодшого школяра визначає його залученість у навчальну діяльність, навчальну співпрацю з учителем. Особливий характер відносин із учителем, як носієм загальних способів вирішення навчальних завдань, зразком у способах навчальної діяльності ставлять педагога в очах дитини на п'єдестал. Незаперечний авторитет педагога для дітей молодшого шкільного віку багато до чого його зобов'язує – це, перш за все, встановлення ділових та довірливих відносин, поважна увага до вольових зусиль для досягнення результату, навіть помилок учня.

Виникає питання: чому одні діти мотивовані отримання знань, навчання, а інші – ні? Визнаючи наявність індивідуальних відмінностей у базовому рівні мотивації, слід розуміти, що на формування мотивації істотно впливають ситуаційні чинники: особливості вчителя, способи викладання, специфіка

предмета, що вивчається, особливості організації навчального процесу та звичайно тип виховання, ситуація всередині сім'ї. Мотивація до навчальної діяльності – поняття комплексне, включає пізнавальні та соціальні мотиви. У різних дослідженнях мотив трактується по-різному і акцентується на різноманітних явищах: ціннісних орієнтаціях, ідеалах, прагненнях, бажаннях, інтересах, інстинктивних імпульсах. Сучасна психологія не пояснює весь обсяг поняття «мотив», оскільки в переліку мотивів сьогодні можна виявити і ідеали, і життєві цілі, і навіть реакцію роздратування. Так, наприклад, пізнавальна потреба призводить до появи пізнавальної активності – учень починає шукати інформацію, читати, виявляє уважність та активність на заняттях. Соціальні мотиви пов'язані, з одного боку, зі створенням комфортного середовища, в якому знаходиться молодший школяр, а це атмосфера класу, характер відносин між учнями, встановлення лідерів класу. З іншого боку, соціальні мотиви розвиваються завдяки позитивним переживанням учня у навчальній діяльності. Заохочення – одне із значних підкріплень у педагогіці. Створення ситуацій успіху належить до цієї категорії. Такі ситуації стануть стимулом для учнів із заниженою самооцінкою, для учнів із високою самооцінкою найбільшого значення набувають ситуації неуспіху, про це писав ще Жан Жак Руссо у книзі «Еміль, або про виховання». Дієвими прийомами підвищення соціальної мотивації є включення учнів до групової роботи. Пізнавальна мотивація пов'язана, перш за все, з пізнавальним інтересом та пізнавальною активністю. Пізнавальні мотиви закладені у самій навчальній діяльності: потреба пізнавати нове, пізнавати суть явищ та їх взаємозв'язок, потребу у прояві пізнавальної активності, подоланні інтелектуальних труднощів. Розподіл мотивів на зовнішні та внутрішні пов'язані з тим, що перші мають лише зовнішнє (опосередковане) відношення до навчальної діяльності (похвала, визнання, винагорода та ін.), другі безпосередньо пов'язані з нею (пізнання нового, саморозвиток та ін.). Вчителю початкових класів важливо враховувати те, що розвиток мотивації,

вибудовування ієрархії мотивів здійснюється у самій навчальній діяльності. Досить часто у цій ієрархії мотивів велику роль відіграють широкі соціальні мотиви, проте, для руху вгору, включення до навчальної діяльності важливим є зміщення зовнішніх мотивів на мету вчення, набуття особистісних смислів навчальної діяльності [8, 172 с.]. Зараз ми розглянемо всі ці поняття більш детально.

У психологічній літературі мотивація сприймається як спонукання, що викликає активність організму і визначає спрямованість цієї активності. Під мотивацією розуміється внутрішній стан організму, який спонукає людину поводитися певним чином. Під «мотивацією» розуміють кілька психологічних явищ, саме:

- сукупність причин чи систему чинників, які спрямовують людину до виконання певних дій чи бездіяльності, спонукають до активності;
- усвідомлене використання цілої системи збудників, які спонукають активізацію діяльності;
- процес розгортання системи збудників, що безпосередньо відбувається у структурі відповідної діяльності [29, 193 с.].

Відсутність єдності у визначенні поняття «мотивація» може свідчити про багатозначність та складність мотивації, а також про різнобічність аспектів цього питання. У педагогіці, психології та психолого-педагогічній літературі у мотивації також є кілька визначень.

Навчальна мотивація визначається як окремий вид мотивації, включений у діяльність вчення. У загально психологічному контексті мотивація є сукупністю, системою психологічно різнорідних факторів, що детермінують поведінку і діяльність людини [15, 53 с.].

Мотиви можуть бути:

- зовнішні – покарання та нагорода, загроза і вимога, матеріальна вигода, тиск групи, очікування майбутніх благ та інші. Усі вони є зовнішні до

безпосередньої мети навчання. Знання та вміння є лише засобом для досягнення інших цілей;

- внутрішні – інтерес до своїх знань, допитливість, прагнення підвищити культурний та професійний рівень, потреба в активній та новій інформації, тобто все, що спонукає людину до вчення як до своєї мети.

Г. Розенфельдом виділяє такі категорії мотивації вчення:

- навчання заради навчання, без задоволення від діяльності або без інтересу до предмета, що викладається;
- навчання без особистих інтересів та вигоди;
- навчання для соціальної ідентифікації;
- навчання заради успіху або через побоювання невдач;
- навчання з примусу чи під тиском;
- навчання, засноване на поняттях та моральних зобов'язаннях або загальноприйнятих нормах;
- навчання задля досягнення мети у повсякденному житті;
- навчання, засноване на соціальних цілях, вимогах та цінностях [18, с. 58].

Мотиви навчальної діяльності – це чинники, що зумовлюють прояв навчальної активності.

Згідно Л. І. Божович, мотивами можуть виступати предмети зовнішнього світу, уявлення, ідеї, почуття і переживання – словом, усе те, в чому знайшла втілення потреба [4, 93 с.].

Ряд вітчизняних та зарубіжних психологів та педагогів надають величезного значення вивченню та формуванню внутрішньої мотивації. Серед зарубіжних психологів цьому питанню багато уваги приділяв Джером Брунер. Він говорив про такі мотиви, як цікавість, прагнення компетентності (прагнення накопичення досвіду, майстерності, умінь, знань), які вчений пов'язував з інтересом [7, 67 с.].

Виділяють п'ять рівнів навчальної мотивації:

1. Перший рівень – високий (у таких дітей є пізнавальний мотив, прагнення найбільш успішно виконувати всі шкільні вимоги). Учні чітко дотримуються всіх вказівок вчителя, сумлінні та відповідальні, сильно переживають, якщо одержують незадовільні позначки.

2. Другий рівень – хороша шкільна мотивація (учні успішно справляються з навчальною діяльністю). Подібний рівень мотивації є середньою нормою.

3. Третій рівень – позитивне ставлення до школи, але школа залучає таких дітей поза навчальною діяльністю. Такі діти досить благополучно почуваються у школі, щоб спілкуватися з друзями, з учителями. Їм подобається відчувати себе учнями, мати гарний портфель, ручки, пенал, зошити. Пізнавальні мотиви у таких дітей сформовані меншою мірою, і навчальний процес їх мало приваблює.

4. Четвертий рівень – низька шкільна мотивація. Ці діти відвідують школу неохоче, воліють пропускати заняття. Під час уроків часто займаються сторонніми справами, іграми. Зазнають серйозних труднощів у навчальній діяльності. Перебувають у серйозній адаптації до школи.

5. П'ятий рівень – негативне ставлення до школи. Такі діти мають серйозні труднощі в навчання: вони не справляються з навчальною діяльністю, мають проблеми у спілкуванні з однокласниками, у взаєминах з учителем. Школа нерідко сприймається ними як вороже середовище, перебування у ній їм нестерпно. В інших випадках учні можуть виявляти агресію, відмовлятися виконувати завдання, дотримуватися тих чи інших норм та правил. Часто у таких школярів відзначаються нервово-психічні порушення [8, 132 с.].

У формуванні мотивів вчення значну роль грають словесні підкріплення, оцінки, що характеризують навчальну діяльність учня.

Основними чинниками, що впливають на формування позитивної стійкої мотивації до навчальної діяльності є:

- зміст навчального матеріалу;
- організація навчальної діяльності;
- колективні форми навчальної діяльності;
- оцінка навчальної діяльності;
- стиль педагогічної діяльності;
- тип виховання батьків [32, 43 с.].

Причини негативного ставлення до навчання можуть бути як суб'єктивні, так і об'єктивні причини. Останні пов'язані з діяльністю самого вчителя та батьків. Наприклад:

- навчальний матеріал не сприяє підтримці допитливості, не відповідає рівню розумового розвитку учнів;
- прийоми та методи роботи не відповідають пробудженню активності та самостійності дітей;
- становище всередині сім'ї (конфлікти між батьками, аб'юзивний стиль виховання);
- відсутність заохочення до навчання зі сторони батьків [21, 438 с.].

Сильний внутрішній мотив – пізнавальний інтерес. Г. І. Щукіна вважає, що пізнавальний інтерес займає одне з центральних місць серед інших мотивів вчення і як мотив вчення має безкорисливий характер. Інші дослідники (В. В. Давидов, Д. Б. Ельконін, А. К. Маркова) зазначають, що для формування теоретичного пізнавального інтересу неабияке значення має характер навчальної діяльності. Розвиток пізнавального інтересу проходить три основні етапи: ситуативний, пізнавальний інтерес, що виникає в умовах новизни; стійкий інтерес до певного предметного змісту діяльності; включення пізнавального інтересу до загальної спрямованості особистості, до системи її життєвих цілей та планів [23, 10 с.].

Особливістю мотивації більшості школярів молодших класів є беззаперечне виконання вимог учителя.

Мотиваційну роль грають і одержувані школярами відмітки. При цьому учні молодших класів сприймають її як оцінку своїх старань, а не якості виконаної роботи.

Не всі мотиви усвідомлюються молодшими школярами однаковою мірою. До погано усвідомлюваних відносяться мотиви обов'язку та відповідальності, благополуччя, престижу, ціла низка мотивів, пов'язаних із змістом та процесом вчення (цікавість до об'єкта діяльності, до процесу діяльності, до результату діяльності). Але саме ці мотиви виступають як реальні спонукачі навчальної діяльності. У той самий час мотив самовизначення, який найчастіше вказують школярі, не є реально діючим, а просто «знаним».

Істотною особливістю мотивації навчальної діяльності молодших школярів є неможливість довго стримувати енергію сформованого наміру. Тому між створенням у них відповідного наміру та виконанням його не повинно проходити багато часу. Перед молодшими школярами доцільно ставити не віддалені та великомасштабні цілі, а найближчі та невеликі [24, 283 с.].

Необхідно розуміти загальну структуру мотивації до навчання у молодшому шкільному віці:

1. Пізнавальна мотивація. Глибокий інтерес до вивчення будь-якого навчального предмета в початкових класах зустрічається нечасто, але дітей, які добре встигають, приваблюють різні, у тому числі найскладніші навчальні предмети. Якщо дитина в процесі навчання починає радіти тому, що вона щось дізналась, чогось навчилась, – отже, у неї розвивається мотивація, що відповідає структурі навчальної діяльності. На жаль, навіть серед добре встигаючих учнів дуже мало дітей, які мають навчально-пізнавальні мотиви.

2. Мотивація досягнення успіху. У дітей з високою успішністю яскраво виражена мотивація досягнення успіху – бажання добре, правильно виконати

завдання, отримати потрібний результат. У початкових класах ця мотивація нерідко стає домінуючою. Мотивація досягнення успіху, поряд із пізнавальними інтересами, найбільш цінний мотив, її слід відрізнити від престижної мотивації.

3. Престижна мотивація. Престижна мотивація характерна для дітей із завищеною самооцінкою та лідерськими нахилами. Вона спонукає учня вчитися краще за однокласників, виділятися серед них, бути першим. Якщо престижної мотивації відповідають досить розвинені здібності, вона стає потужним двигуном розвитку відмінника, який буде на межі своєї працездатності та працьовитості добиватися найкращих навчальних результатів.

4. Мотивація уникнення невдачі. В учнів з низькою успішністю престижна мотивація не розвивається. У цей час чітко проявляється друга тенденція – мотивація уникнення невдачі. Діти намагаються уникнути «двійки» і тих наслідків, які спричиняє низька відмітка, – невдоволення вчителя, батьків. До закінчення початкової школи такі школярі найчастіше позбавляються мотиву досягнення успіху та мотиву отримання високої позначки (хоча продовжують розраховувати на похвалу), а мотив уникнення невдачі набуває значної сили. Тривожність, страх отримання поганої оцінки надає навчальній діяльності негативного емоційного забарвлення. Майже чверть неуспішних третьокласників негативно ставиться до вчення через те, що в них переважає цей мотив.

5. Компенсаторна мотивація. У той самий час у дітей з низькою успішністю виникає особлива компенсаторна мотивація. Це побічні стосовно навчальної діяльності мотиви, що дозволяють утвердитися в іншій галузі – заняттях спортом, музикою, малюванням, турботами про молодших членів сім'ї тощо. Коли потреба у самоствердженні задовольняється у якійсь сфері діяльності, низька успішність не стає джерелом важких переживань дитини [27, 9 с.].

Та звичайно дуже важливу роль у формуванні навчальної мотивації відіграє клімат всередині сім'ї та тип виховання, який у сім'ї присутній.

1.2 Особливості та стилі сімейного виховання

Виховання дітей – найважливіше завдання сучасної сім'ї. Від того який стиль сімейного виховання переважає в сім'ї, залежить розвиток дитини в цілому, та особливо це впливає на навчальну мотивацію дитини.

Стиль сімейного виховання – це спосіб відношення батьків до дитини, застосування ними певних прийомів та методів впливу на дитину, що виражаються у своєрідній манері словесного поводження та взаємодії з дитиною. Будь-яка дисгармонія в сім'ї призводить до несприятливих наслідків у розвитку особистості дитини, до проблем у її поведінці, впливає на успішність в школі.

У психології прийнято виділяти 6 основних видів стилів сімейного виховання: авторитарний, ліберальний, демократичний, хаотичний, відсутній та гіперпротекція. Кожен із названих стилів має свої особливості і по різному відбивається на психіці та особистісному розвитку дитини. Зараз ми розглянемо усі ці шість стилів більш детально.

1. Авторитарний стиль сімейного виховання.

При авторитарному стилі виховання батьки пригнічують ініціативу дитини, жорстко керують та контролюють її дії та вчинки. Виховуючи, використовують фізичні покарання за найменшу провину, присутні примуси, окрики, заборони. Діти позбавлені батьківського кохання, ласки, турботи, співчуття. Таких батьків турбує лише те, щоб дитина виросла слухняною і виконавчою. Але діти виростають або невпевненими у собі, боязкими, нездатними постояти за себе або, навпаки, агресивними, авторитарними, конфліктними. Такі діти важко адаптуються в соціумі та в навколишньому світі.

Батьки суворо стежать за виконанням домашнього завдання молодших школярами, аж до того, що стоять поруч і тиснуть на дитину у спробі домогтися від неї самостійних дій. Діти з метою самозахисту використовують різноманітні хитрощі такі, наприклад, як: плач, показують свою безпорадність. У результаті у

дітей зникає бажання вчитися, вони важко концентрують увагу під час пояснень вчителя або при підготовці до уроків.

При батьках такі діти можуть здаватися спокійними та виконавчими, але як тільки загроза покарання зникає, поведінка дитини стає некерованою.

2. Ліберальний стиль сімейного виховання.

При ліберальному стилі, спілкування з дитиною будується на принципі вседозволеності та низької дисципліни. Для самоствердження дитина використовує капризи, вимоги «Дай!», «Хочу!», демонстративно ображається. Дитина не розуміє слово «Треба», «Не можна», вказівки та вимоги дорослих не виконує. Для батьків з ліберальним стилем виховання характерна нездатність чи небажання керувати, спрямовувати дитину.

Ліберальні батьки дбайливі, уважні, мають тісні стосунки зі своїми дітьми. Вони дозволяють дитині проявити себе, показати свої здібності, відкрити творчі здібності, індивідуальність. Батьки щиро вважають, що таким чином навчать їх розрізняти, що правильно, а що ні. Ліберальним батькам складно встановити межі дозволеної, допустимої поведінки своїх дітей. Вони часто заохочують надто розкуту і недоречну поведінку своєї дитини.

Внаслідок цього дитина виростає егоїстичною, конфліктною, постійно незадоволеною оточуючими людьми. Це не дає їй можливість вступати в нормальні соціальні взаємини та емоційні міцні зв'язки з людьми. У школі у такої дитини можливі часті конфлікти через те, що вона не привчена поступатися, слухатися старших, дотримуватися законів і правил.

3. Гіперпротекція.

При такому стилі виховання батьки позбавляють дитину самостійності у фізичному, психічному, а також соціальному розвитку. Вони постійно перебувають поруч із ним, вирішують його проблеми, живуть замість нього. Занадто дбають і опікуються його. Навіть, коли дитина стає дорослою, батьки

продовжують надмірно піклуватися про неї, постійно турбуючись за неї, за її здоров'я та благополуччя.

Гіперпротекція пригнічує ініціативу, волю та свободу дитини, її енергію та пізнавальну активність, позбавляє самостійності, виховує покірність, безвольність, беспорядність. При цьому стилі виховання батьки несвідомо гальмують формування у дитини різних навичок та умінь, розвиток наполегливості у досягненні мети, працьовитості.

Дитина росте беспорядною, інфантильною, невпевненою в собі, тривожною, плаксивою. Згодом у нього виникають труднощі у соціалізації. Діти виростають слухняними, але в той же час невпевненими в собі, своїх силах та можливостях, завжди бояться зробити щось не так, помилитися. Гіперопіка, контроль, обмеження та заборони розвинути у дитини вміння хитрувати, обманювати та скритність. Підлітки будуть використовувати брехню як засіб самозахисту від батьків, які постійно намагаються контролювати його особисте життя, що в результаті може призвести до відчуження від них.

4. Відсутній стиль сімейного виховання.

При відсутньому стилі сімейного виховання мають на увазі глибоку байдужість батьків до дитини. Батьки «не помічають», дитину, не зацікавлені її розвитком та духовним внутрішнім світом. Активно уникаючи спілкування з нею, тримають її від себе на відстані. Діти надані самі собі. Відсутній стиль виховання спостерігається частіше в неблагополучних сім'ях, де один або обидва батьки зловживають алкоголем чи наркотиками.

Подібне байдуже ставлення батьків робить дитину самотньою і глибоко нещасною, невпевненою в собі. У неї зникає бажання спілкуватися, може сформуватись агресивність до людей.

5. Хаотичний стиль сімейного виховання.

Цей стиль характеризується відсутністю єдиного послідовного підходу до виховання дитини: немає конкретних, певних, чітких вимог до дитини. Виникає

хаотичний стиль на ґрунті розбіжностей батьків у виборі засобів та методів виховання. Конфлікти в сім'ї стають дедалі частішими, батьки постійно з'ясовують стосунки між собою і нерідко у присутності дитини, що призводить до виникнення невротичних реакцій у дитини. Непередбачувані дії та реакції батьків позбавляють дитину почуття стабільності, провокують підвищену невпевненість, імпульсивність, тривожність, агресивність, некерованість, соціальну дезадаптацію.

Дитині необхідна стабільність та наявність чітких конкретних орієнтирів в оцінках та поведінці. Батьки, що застосовують різні стилі виховання та спілкування позбавляють дитину такої стабільності, формують тривожну, невпевнену в собі, імпульсивну, у деяких випадках агресивну, некеровану особистість.

б. Демократичний стиль сімейного виховання.

За демократичного стилю виховання батьки заохочують будь-яку ініціативу дитини, самостійність, допомагають їй, враховують її потреби. Висловлюють дитині своє кохання, доброзичливість, грають із нею в цікаві їй ігри. Батьки дозволяють дітям брати участь в обговоренні сімейних проблем та враховують їхню думку при прийнятті рішень. А також у свою чергу вимагають осмисленої поведінки від дітей, виявляють твердість і послідовність у дотриманні дисципліни. Дитина перебуває в активній позиції, що дає їй досвід самоврядування, підвищує впевненість у собі, своїх силах. Діти в таких сім'ях прислухаються до порад батьків, знають слово «треба», вміють дисциплінувати себе та будувати стосунки з однокласниками.

Також демократичний стиль виховання характеризується наявністю порозуміння між батьками та дітьми, проявом теплих почуттів між ними, частим спілкуванням та помірною дисципліною. Батьки уважні до своєї дитини, емоційно підтримують її, створюють у сім'ї атмосферу кохання та турботи.

Діти ростуть активними, допитливими, самостійними, повноцінними особистостями з розвиненим почуттям власної гідності та відповідальністю за себе та близьких йому людей. Діти добре навчаються в школі, менш схильні до негативного впливу однолітків, вміють добре ладнати і будувати взаємини з людьми.

Демократичний стиль виховання, як стверджують багато психологів, є найефективнішим стилем сімейного виховання [31, С. 156–159].

Наразі ми розглянемо додаткові класифікації стилів сімейного виховання Шефера, Лічко та Співаковської.

Шефер виділяє чотири основні стилі виховання в сім'ї, схема наведена на рис. 1.1.

Рисунок 1.1. Стилі сімейного виховання за Е. Шефером

Він відокремлює:

– авторитарний стиль (тактика диктату, авторитарна гіперсоціалізація);

- демократичний стиль (тактика співробітництва, кооперація);
- ліберальний стиль (тактика невтручання);
- гіперпротекція (тактика опіки й безоглядної любові, симбіоз) [34, 73 с.].

А. Лічко виділив і описав 8 типів сімейного виховання:

1. Емоційне відторгнення – батьки майже не проявляють емоцій до дитини і, як наслідок, дитина дуже швидко перестає проявляти емоції до батьків.
2. Жорстоке ставлення – часто супроводжується емоційним неприйняттям. Жорстокість проявляється як у фізичному, так і в психологічному насиллі над дитиною.
3. Підвищена моральна відповідальність – покладання на дитину надій, що не збулись.
4. Суперечливе виховання – виникає при конфронтації з приводу стилів виховання всередині сім'ї.
5. Гіпопротекція – відсутність інтересу до життя дитини.
6. Гіперпротекція – намагання повністю контролювати дитину й огородити її від зовнішнього світу.
7. Іпохондричність – розвивається в тих сім'ях, де дитина довгий час хворіла важким захворюванням.
8. Любов – ідеальний тип сімейного виховання, коли батьки беззаперечно приймають дитину, враховують її інтереси, підтримують ініціативу [19, 175 с.].

Ці ж стилі сімейного виховання А. С. Співаковська описує через типи неблагополучних сімей:

1. «Сім'я-санаторій» – характеризується дріб'язковою опікою, жорстким контролем і надмірним захистом від уявних небезпек.

2. «Сім'я-фортеця» – характеризується тим, що батьки прагнуть вести себе підкреслено правильно. В результаті у дитини формується підвищена невпевненість у собі і безініціативність.

3. «Сім'я-«третій зайвий»». У такій сім'ї емоційно перебільшено значущими є подружні стосунки, а дитині батьки схильні вселяти почуття неповноцінності, фіксуючи увагу на недоліках, недосконалості. Цей стиль виховання надає найбільш негативний вплив на розвиток дитини [13, 101 с.].

1.3 Вплив стилю сімейного виховання на навчальну мотивацію молодших школярів

Перейдемо до розгляду зв'язку стилів сімейного виховання та мотивацією навчальної діяльності молодших школярів. У вітчизняній та зарубіжній психології і педагогіці традиційно визнається провідна роль дорослого в психічному розвитку дитини. Дитина перебуває під безпосереднім впливом «Я-концепції» батьків, тобто поведінкові характеристики та установки дитина набуває, засвоюючи та імітуючи поведінку значних дорослих зі свого соціального оточення, через інтеріоризацію якостей важливого іншого, у тому числі стандартів підкріплення. Оцінка своїх вчинків здійснюється щодо цих стандартів. Вирішальний вплив сім'ї на особистість людини пояснюється специфічними особливостями цього виховного інституту.

До суттєвих особливостей сімейного виховання В. В. Титаренко відносить такі.

По-перше, виховний вплив сім'ї людина відчуває з дня народження. Раннє дитинство має першорядне значення у розвитку людини. Саме у сім'ї у дошкільні роки створюється серцевина людської особистості, її фундамент. Саме в цей час починають визрівати властивості психіки людини, основи її ставлення до життя.

По-друге, сімейному вихованню властива безперервність, тривалість та різноманіття впливу на дітей, людей різної статі та віку, життєвого досвіду. Сім'я – це перша, «стартова» група, до якої потрапляє дитина, найдовша за часом існування і найважливіша для дитини мікросередовища ситуація, що обумовлює своєрідність процесу виховання особистості в ній.

По-третє, сім'я – основа природного виховання. Ці відносини базуються на інтимності та емоційності. Емоційна насиченість взаємовідносин дорослих та дітей у сім'ї є найважливіший чинник, який формує емоційно-мотиваційне середовище дітей, їхнє ставлення до життя, людей. Важливе місце у цих інтимних емоційних відносинах сім'ї займає батьківська любов та ласка до дітей. Батьківське кохання ніяким іншим коханням замінити не можна. Скільки б не говорили і не писали, що педагоги повинні любити дітей батьківським коханням, такого досягнути є дуже важк., бо любов дорослих до дітей за своїм походженням є похідною від батьківського кохання.

По-четверте, на відміну від шкільного виховання, об'єктом якого є фактично дитяча група, сімейне виховання завжди особистісно орієнтовано, звернене безпосередньо до конкретної особистості. Батьки в порівнянні з педагогами мають значно більше можливостей для глибокого та систематичного вивчення та обліку індивідуальності дитини та більш вдумливого спостереження за розвитком інтересів, здібностей, потреб, почуттів, характеру дитини. І, крім того, кожна сім'я має індивідуальні та різні умови середовища, особисті риси батьків і це накладає незабутній відбиток на духовний, моральний образ, погляди, інтереси, потреби особистості.

По-п'яте, педагогічна позиція батьків, на відміну від шкільних вчителів, прихована. У сім'ї дитина не відчувається педагогічним об'єктом, тут вона є рівноправним членом колективу. Взаємна любов і турбота, взаємна відповідальність і вимогливість один до одного, підтримка дитини в складних життєвих ситуаціях, справжній духовний контакт батьків і дітей – характерні

риси сімейного колективу. У ньому немає розмежування його членів на вихователів та вихованців, у ньому здійснюється взаємний виховний вплив, діти визнаються співавторами, співорганізаторами виховного процесу. І хоча батьки, безумовно, виконують виховні функції, діти цього не помічають, не відчують: для них батьки, насамперед найдорожчі та близькі люди. Непомітність, скритність педагогічної позиції батьків забезпечує високу ефективність виховного процесу.

По-шосте, являючи собою малу групу соціальної структури суспільства, сім'я найбільше відповідає вимогі поступового залучення дитини до соціального життя та поетапного розширення його кола та досвіду. І, нарешті, у сімейному вихованні, на відміну від шкільного, переважає справа, а не слово. У сім'ї є умови для включення дитини на різні види діяльності: трудову, фізичну, естетичну тощо. Це дуже важливо, оскільки саме у цих видах діяльності розвивається, формується та виховується особистість [11, С. 180–182].

На думку А. Я. Варга, вплив сім'ї на особистість може бути як позитивним, так і негативним. Все залежить від типу сім'ї, від наявності або відсутності в ній тих чи інших умов, необхідних для правильного виховання. З викладеного вище можна зробити висновок, що і позитивний, і негативний вплив сім'ї на особистість перевищує вплив всіх інших чинників [5, 45 с.].

Г. М. Федоришин пише, що з найбільш істотних причин труднощів дітей у школі (зокрема зниження навчальної мотивації) – є неблагополуччя у сім'ї. Тут мають на увазі як стиль сімейного виховання – деспотичний, заснований на придушенні, чи навпаки, вільний стиль, суворий, аскетичний чи тепличний, коли дитину звільняють від турбот і обов'язків, стиль, заснований на байдужості – так і сама обстановка всередині родини (проблеми з алкоголем, неповна сім'я, низький рівень життя) [31, 172 с.].

С. В. Гані передбачає, що недостатньо повний та інтенсивний розвиток мотивації молодших школярів у сучасних умовах обумовлений не лише

недоліками дошкільного виховання, а й особливостями шкільного навчання та сімейного виховання в цей період [34, 143 с.].

А. М. Первицька у своєму дослідженні зв'язку стилів сімейного виховання та мотиваційної сфери молодшого школяра, що займається творчою діяльністю, виявила, що авторитарна гіперсоціалізація, відкидання та індиферентний стиль сімейного виховання позитивно пов'язані з мотивом уникнення невдач; авторитарний стиль виховання негативно пов'язаний з мотивом досягнення успіху, тоді як ліберальний, авторитетний стилі та кооперація навпаки, позитивно [32, 190 с.].

У дослідженні, проведеному М. А. Юферової, було зроблено такі висновки: виховання батьків опосередковано впливає на мотивацію досягнення дитини. Воно виявляється у значних позитивних і негативних зв'язках між параметрами сімейного виховання (рівень вимог, заборон) і мотивами досягнення (прагнення успіху, страх невдачі). Підвищення рівня вимогливості має значний позитивний зв'язок із мотивом «надія на успіх» у молодших школярів. Також, навпаки, зниження вимог та обов'язків веде до зниження рівня виразності цього мотиву. Підвищення рівня заборон негативно пов'язане з мотивом «надія на успіх» у групі молодших школярів. Нестача заборон у вихованні веде до зниження страху соціальних наслідків невдачі молодших школярів. Виховна невпевненість збільшує страх соціальних наслідків невдачі. Зі зростанням покарань у вихованні, підвищується рівень страху невдачі, відчуття власної нездатності у ситуаціях, пов'язаних із самоствердженням. Проекція власних небажаних якостей на дитину з боку батьків має значний позитивний зв'язок із низькими значеннями мотиву «надія на успіх» [41, 67 с.].

І. В. Щепкіна пише, що виразність таких стилів батьківського виховання, як відкидання і ворожість перебувають у зворотній залежності з рівнем мотивації досягнення дітей, а кооперації та прийняття, а також позитивного інтересу – у прямій залежності з високим рівнем мотивації досягнення дітей [37, 137 с.].

Таким чином, ми бачимо, що багато авторів зазначали, що надмірна строгість батьків пов'язана з мотивами уникнення невдачі, тоді як емоційне прийняття, навпаки, з мотивами досягнення успіху.

Висновки до Розділу 1

Навчальна мотивація молодших школярів є дуже складним та комплексним питанням. Молодший шкільний вік грає дуже важливу роль у формуванні особистості дитини, навчання стає провідною діяльністю дитини. На формування мотивації до навчання впливає дуже багато чинників: особливості вчителя, способи викладання, специфіка предмета, особливості організації навчального процесу, та звичайно, стиль виховання у сім'ї. У молодших школярів виділяють наступні мотиви до навчання: заради похвали (успіху, гарної оцінки), для соціальної ідентифікації, заради знань, з примусу, через побоювання невдач. Також, відокремлюють п'ять рівнів навчальної мотивації, де перший рівень – висока мотивація, а п'ятий – негативне ставлення до школи.

Стиль сімейного виховання та відносини всередині родини беззаперечно впливають на рівень навчальної мотивації молодшого школяра. Зазвичай виділяють наступні 6 стилів сімейного виховання: авторитарний, ліберальний, гіперпротекція, гіпопротекція або відсутній стиль, хаотичний та демократичний стилі.

Багато психологів досліджували тему впливу стилю сімейного виховання на навчальну мотивацію дитини. Деякі надавали більшого значення відмінностям шкільного виховання від сімейного, та проводили паралель між цими типами виховання. Інші показували важливість впливу відносин у сім'ї на рівень навчальної мотивації, що не тільки сам стиль виховання має значення, а й тип сім'ї та клімат всередині грають важливу роль у формуванні навчальної мотивації молодших школярів.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1 Характеристика вибірки

Дослідження особливостей навчальної мотивації молодших школярів при різних типах сімейного виховання відбувалося з жовтня по листопад 2022 року. У дослідженні взяли участь 31 школяр молодшого шкільного віку та 31 із батьків, шляхом заповнення Google-форми в дистанційному форматі.

Загальну вибірку склали 31 учнів третього класу Кременчуцького ліцею №25 «Гуманітарний колегіум» міста Кременчук. Загальний середній вік дітей – 8-9 років. Від кожної дитини в опитуванні брав участь один із батьків (батько або мати), або опікун дитини. Загальний вік батьків – від 30 до 49 років.

Для реалізації поставленої мети із загальної вибірки було створено дві дослідницькі групи. Першу групу склали 31 молодших школярів, а другу групу склали їх 31 батьків.

2.2 Характеристика методів дослідження

При проведенні дослідження відповідно до його мети та завдань були використані наступні методики:

1. Для діагностики рівня навчальної мотивації молодших школярів – анкета для оцінки рівня шкільної мотивації Н. Г. Лусканової;
2. Для визначення провідного мотиву навчальної мотивації молодших школярів – опитувальник «Вивчення мотивації навчання у молодших школярів» М. Р. Гінзбурга;
3. Для визначення рівня загальної тривожності у школі – тест рівня шкільної тривожності Б. Н. Філіпса (скорочено);

4. Для аналізу відносин всередині родини – опитувальник батьківського ставлення А. Я. Варга, В. В. Століна;

5. Для аналізу провідного стиля виховання всередині родини – тест «Стилі виховання» Р. В. Овчарової.

Далі наведений більш детальний опис кожної із використаних методик.

Анкета для оцінки рівня шкільної мотивації Н. Г. Лусканової. Мета методики – визначення шкільної мотивації. Перевірка рівня шкільної мотивації учнів проводиться за анкетною Н. Г. Лусканової, що складається з 10 питань, що найкраще відображають ставлення дітей до школи та навчального процесу, емоційне реагування на шкільну ситуацію. Автор запропонованої методики зазначає, що наявність у дитини такого мотиву, як добре виконувати всі вимоги, що пред'являються школою, і показати себе з найкращого боку, змушує учня проявляти активність у відборі та запам'ятовуванні необхідної інформації. За низького рівня навчальної мотивації спостерігається зниження шкільної успішності.

Анкета складається з 10 питань, кожне питання має три варіанта відповіді. Ступінь вираженості мотивації до навчання оцінюється кількістю балів, що звіряються з «ключем». Шкала поділяється на п'ять категорій, п'ять рівнів навчальної мотивації: перший рівень (25-30 балів) – високий рівень шкільної мотивації, другий рівень (20-24 бали) – гарна шкільна мотивація, третій рівень (15-19 балів) – позитивне ставлення до школи, четвертий рівень (10-14 балів) – низька шкільна мотивація, п'ятий рівень (менше ніж 10 балів) – негативне ставлення до школи.

Опитувальник «Вивчення мотивації навчання у молодших школярів» М. Р. Гінзбурга. Мета – виявити найбільш характерні для молодших школярів навчальні мотиви. У методиці для дітей молодшого шкільного віку акцент ставиться на виявлення загального (підсумкового) рівня мотивації успіху загалом і переважаючих мотивів.

Опитувальник складається з чотирьох запитань, кожне запитання має шість варіантів відповідей. Кожен варіант відповіді відповідає одному із шести основних навчальних мотивів: зовнішній мотив, навчальний мотив, позиційний мотив, мотив оцінки, соціальний мотив, ігровий мотив. Відповіді зв'язуються відповідно до ключа, та визначається провідний мотив.

Тест рівня шкільної тривожності Б. Н. Філіпса. Основна мета цього тесту – виявити рівень тривожності у школярів молодшого віку. Ця методика була розроблена британським психотерапевтом Б. Н. Філіпсом ще у 1970х роках. Методика дозволяє визначити як загальний рівень тривожності випробуваного, так і певні тривожні синдроми, які чітко вказують на конкретні проблеми. Ця методика представлена у вигляді тесту.

Усього тест налічує 58 запитань, на які потрібно дати відповідь Так або Ні. Загалом методика покриває такі тривожні синдроми: загальна тривожність у школі, переживання соціального стресу, фрустрація потреби у досягненні успіху, страх самовираження, страх ситуації перевірки знань, страх не відповідати очікуванням, проблеми та страхи у відношенні з вчителями. У нашому дослідженні ми використовували питання з блоку «Загальна тривожність у школі». Відповіді зв'язуються відповідно до ключа, де потрібно підрахувати процент розбіжностей.

Тест «Стилі виховання» Р. В. Овчарової. Цей тест дозволяє визначити переважний стиль виховання та взаємодії батьків з дитиною. Тест налічує 10 запитань, у кожного запитання є три відповіді, де потрібно обрати одну. За кожну відповідь налічується від 1 до 3 балів. Від 25 до 30 балів – демократичний стиль виховання, від 20 до 24 балів – авторитарний стиль виховання, від 10 до 19 балів – ліберальний стиль виховання.

Опитувальник батьківського ставлення А. Я. Варга, В. В. Століна. Тест-опитувальний батьківського ставлення, автори А. Я. Варга, В. В. Столін, є методикою для діагностики батьківського ставлення у матерів, батьків, опікунів,

які звертаються за психологічною допомогою з питань виховання дітей та спілкування з ними. Цей опитувальник є перевіреним способом, що дозволяє виявити батьківське ставлення до дитини, нахили матері або батька до конкретного виду виховання.

Опитувальник складається з 61 питання, на які слід відповідати згодою або незгодою (Так або Ні). Методика призначена для батьків дітей 3-10 років. Результати опитувальника виражаються у п'яти шкалах: прийняття-відкидання – високі бали (24-33) говорять про позитивне ставлення до дитини, а низькі (0-8) про негативне, кооперація – високі бали (7-8) говорять про інтерес до дитини зі сторони батьків, а низькі (1-2) говорять про протилежне, симбіоз – високі бали (6-7) показують відсутність психологічної дистанції, а низькі (1-2) про її наявність, контроль – високі бали (6-7) показують, що один із батьків веде себе досить авторитарно по відношенню до дитини, а низькі (1-2), що контроль над діями дитини відсутній, відношення до невдач дитини – високі бали (7-8) говорять, що дорослий вважає свою дитину невдахою, а низькі (1-2) навпаки показують, що дорослий вірить у свою дитину. Кожна шкала оцінюється кількістю набраних балів, що звіряються з ключем.

Висновки до Розділу 2

Ми можемо зробити висновки, що дослідницька вибірка є достатньою за обсягом, репрезентативною, обраною випадково. Це означає, що дані які ми отримаємо на цій вибірці будуть достовірними та обширними.

Методології, що були використані в роботі, відповідають меті та завданням дослідження та дають змогу виділити особливості навчальної мотивації молодших школярів відповідно до стилю виховання.

РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ВІДПОВІДНО ДО СТИЛЮ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ

3.1 Співвідношення рівня навчальної мотивації молодших школярів до провідного навчального мотиву

В даному підрозділі розкривається друге завдання дослідження. Для визначення співвідношення рівня навчальної мотивації молодших школярів до провідного навчального мотиву були використані анкета для оцінки рівня шкільної мотивації Н. Г. Лусканової та опитувальник «Вивчення мотивації навчання у молодших школярів» М. Р. Гінзбурга.

Для того, щоб графічно відобразити рівень навчальної мотивації у школярів 3 класу було побудовано рисунок 3.1.

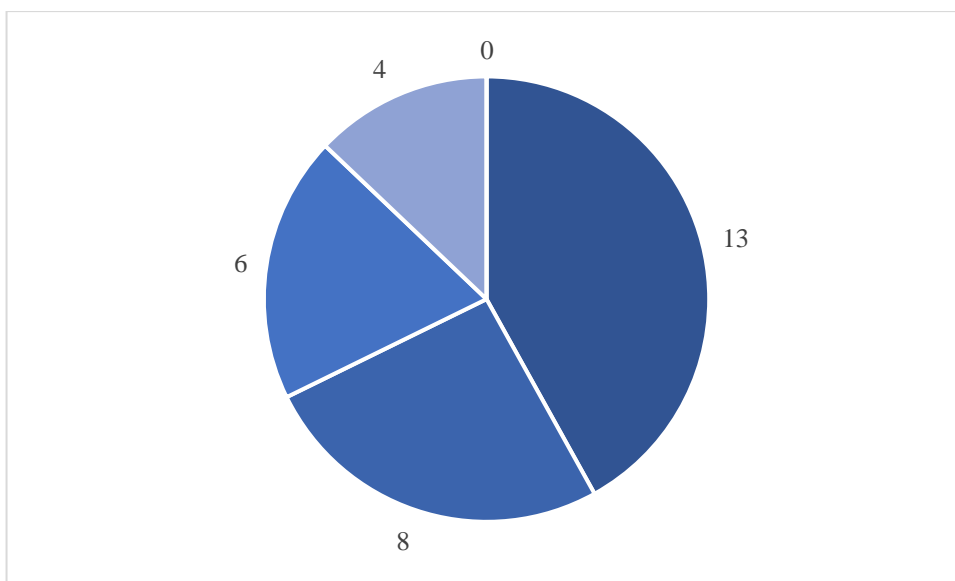

Рис. 3.1 Рівень навчальної мотивації у класі (в %), де ■ – високий рівень навчальної мотивації; ■ – хороша шкільна мотивація; ■ – позитивне ставлення до школи; ■ – низька навчальна мотивація; ■ – негативне ставлення до школи

На Рисунку 3.1 ми бачимо проценте співвідношення навчальної мотивації у молодших школярів 3 класу. Усього є 5 шкал: висока навчальна мотивація, хороша навчальна мотивація, позитивне ставлення до школи, низька навчальна мотивація та негативне ставлення до школи.

Можна побачити, що з 31 учня у 13 високий рівень навчальної мотивації. Висока навчальна мотивація говорить про високі пізнавальні мотиви, прагнення найбільш успішно виконувати всі пред'явлені школою вимоги. Такі учні дуже чітко дотримуються всіх вказівок вчителя, сумлінні та відповідальні, сильно переживають, якщо отримують незадовільні оцінки чи зауваження педагога.

Також, із 31 учня у 8 наявна хороша навчальна мотивація (або середня). Це найбільш типовий рівень для молодших школярів, що успішно справляються з навчальною діяльністю. При відповідях на питання проявляють меншу залежність від жорстких вимог і норм.

Ми бачимо, що з 31 учня у 6 наявне позитивне ставлення до школи (середня навчальна мотивація). Такі учні досить добре почувають себе в школі, однак частіше ходять в школу, щоб поспілкуватися з друзями, з учителем. Їм подобається відчувати себе учнями, мати гарний портфель, ручки, зошити. Пізнавальні мотиви у таких дітей сформовані в меншій мірі і навчальний процес їх мало приваблює.

Та із 31 учня лише у 4 ми бачимо низьку навчальну мотивацію. Такі школярі відвідують школу неохоче, воліють пропускати заняття. На уроках часто займаються сторонніми справами, іграми. Відчувають серйозні труднощі в навчальній діяльності. Знаходяться в стані нестійкої адаптації в школі.

Останній тип навчальної мотивації – негативне ставлення до школи. Такі діти відчувають серйозні труднощі в школі: вони не справляються з навчальною діяльністю, відчувають проблеми в спілкуванні з однокласниками, у взаєминах з учителем. Школа нерідко сприймається ними як вороже середовище, перебування в якій для них нестерпно. В інших випадках учні можуть проявляти

агресивні реакції, відмовляючись виконувати ті чи інші завдання, слідувати тим чи іншим нормам і правилам. У нашій виборці, з 31 учня, ми бачимо, що жодний з них не має негативного ставлення до школи, таких учнів 0.

Для того, щоб графічно відобразити основні навчальні мотиви та виявити провідний мотив у більшості, було побудовано рисунок 3.2.

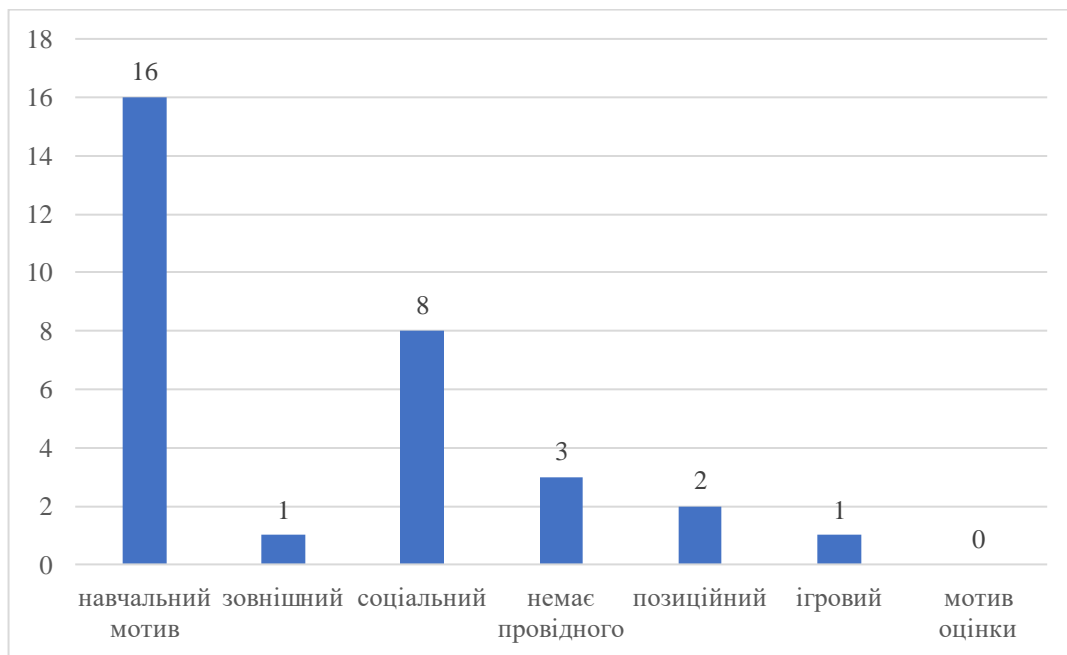

Рис. 3.2 Зображення мотивів навчальної діяльності молодших школярів

На рисунку 3.2 можна побачити провідні мотиви навчальної діяльності молодших школярів. Так ми бачимо, що провідний мотив у більшості школярів з нашої вибірки – навчальний мотив, зовнішній та ігровий мотиви мають найменше значення, а от мотиву оцінки не має жоден учень із нашої вибірки.

З рисунка 3.2 ми бачимо, що у 16 учнів із 31 провідним є навчальний мотив. Для таких учнів основною мотивацією є навчальна діяльність, тобто отримання нових знань, нового досвіду.

У 8 учнів із 31 провідний мотив – соціальний. Для таких учнів найважливіше прагнення отримати знання на основі усвідомлення соціальної

необхідності, зобов'язаності, відповідальності, щоб бути корисним суспільству, сім'ї, підготуватись до дорослого життя. Також до соціальних мотивів відносяться і так звані позиційні мотиви, що виражаються у прагненні зайняти певну позицію у відносинах з оточуючими, отримати їх схвалення, заслужити авторитет.

Ще у 3 учнів немає провідного мотиву. На кожне питання з опитувальника учні давали різні протилежні відповіді, тому визначити один провідний мотив було неможливо. Це означає, що провідний мотив у таких учнів може змінюватись хоч кожен день, залежно від настрою, атмосфери на заняттях або дома, складності матеріалу та домашнього завдання.

Також, 2 учнів із 31 мають позиційний мотив. Він може виявлятися у різного роду спробах самоствердження, у бажанні зайняти місце лідера, впливати на інших учнів, домінувати в колективі.

Лише 1 учень з 31 мав зовнішній мотив, мотив, коли учень сам не розуміє навіщо так треба, а робить це, тому що так сказали батьки. Тобто це мотив пов'язаний з тим, що лежить поза меж навчальної діяльності, наприклад, отримати похвалу, схвалення, доказати щось одноліткам.

Також лише 1 учень має ігровий мотив. Цей мотив відображає ще незрілу позицію школяра, характеризує прагнення дитини відвідувати школу, бо там багато дітей, з якими можна грати.

А от мотив оцінки не має жоден учень із нашої вибірки. Це означає, що для жодного з учнів, гарна оцінка – не є основною метою у навчанні.

Для відстеження співвідношення провідного навчального мотиву до рівня навчальної мотивації, ми розподілили учнів на 3 групи, перша – учні з низьким рівнем навчальної мотивації, друга група – учні з середнім рівнем навчальної мотивації, та третя група – учні з високим рівнем навчальної мотивації.

Для того, щоб графічно відобразити, який навчальний мотив переважає у першій групі – учні з низькою навчальною мотивацією – було побудовано рисунок 3.3.

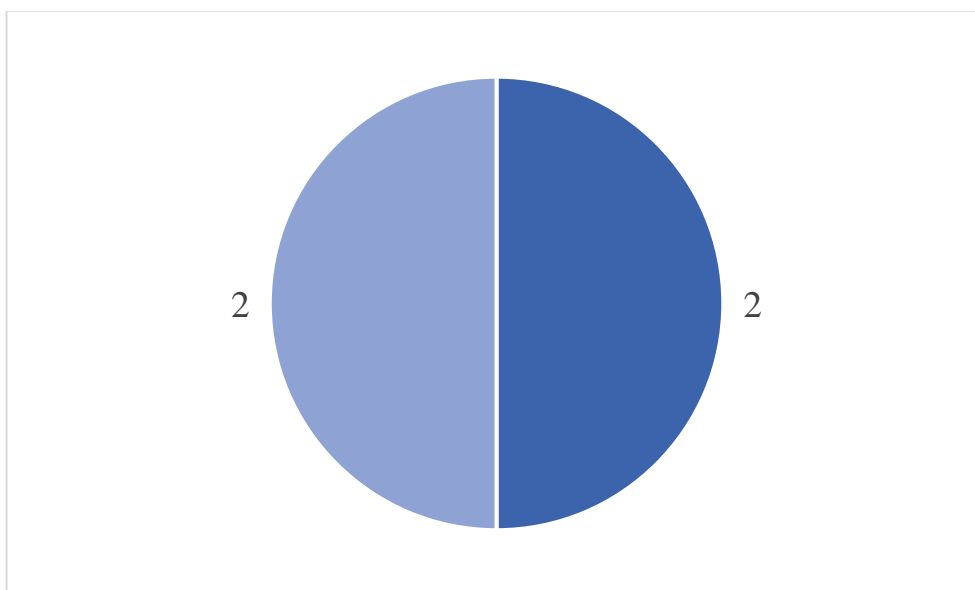

Рис. 3.3. Провідний навчальний мотив у групі з низькою навчальною мотивацією, де ■ – учні з соціальним навчальним мотивом; ■ – учні без провідного мотиву

Із 31 учня нашої вибірки, тільки четверо мають низьку навчальну мотивацію. На рис. 3.3 ми бачимо, що половина учнів з низькою навчальною мотивацією мають соціальний провідний мотив, тобто для таких учнів найважливіше прагнення отримати знання на основі усвідомлення соціальної необхідності, зобов'язаності, відповідальності, щоб бути корисним суспільству, сім'ї, підготуватись до дорослого життя. Друга половина учнів з низькою навчальною мотивацією не мають провідного мотиву, це означає, що такі учні загалом ще не усвідомлюють навіщо вони ходять до школи, в них мотив може змінюватись хоч щодня, залежно від різних обставин.

Для того, щоб графічно відобразити, який навчальний мотив переважає у другій групі – учні з середньою навчальною мотивацією – було побудовано рисунок 3.4.

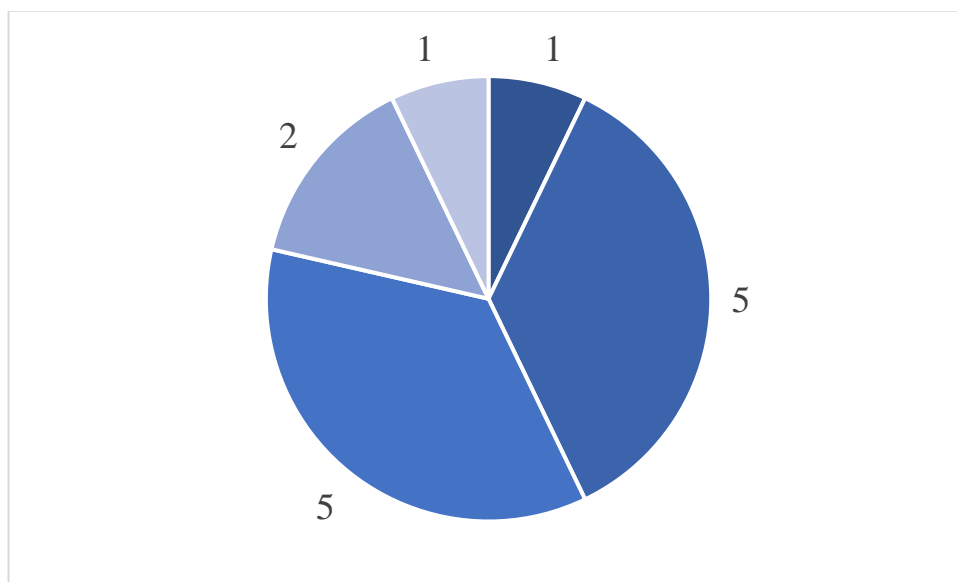

Рис. 3.4. Провідний навчальний мотив у групі з середньою навчальною мотивацією (в %), де ■ – учні з зовнішнім мотивом; ■ – учні з навчальним мотивом; ■ – учні з соціальним мотивом; ■ – учні з позиційним мотивом; ■ – учні без провідного мотиву

Із 31 учня нашої вибірки, чотирнадцять мають середню навчальну мотивацію. На рисунку 3.4 ми бачимо, що лише один учень має зовнішній мотив, та лише один учень не має провідного мотиву. Також, можна побачити, що двоє учнів мають позиційний мотив. Та найбільшу кількість займають учні з навчальним мотивом (п'ять учнів) та з соціальним мотивом (також п'ять учнів).

Для того, щоб графічно відобразити, який навчальний мотив переважає у третій групі – учні з високою навчальною мотивацією – було побудовано рисунок 3.5.

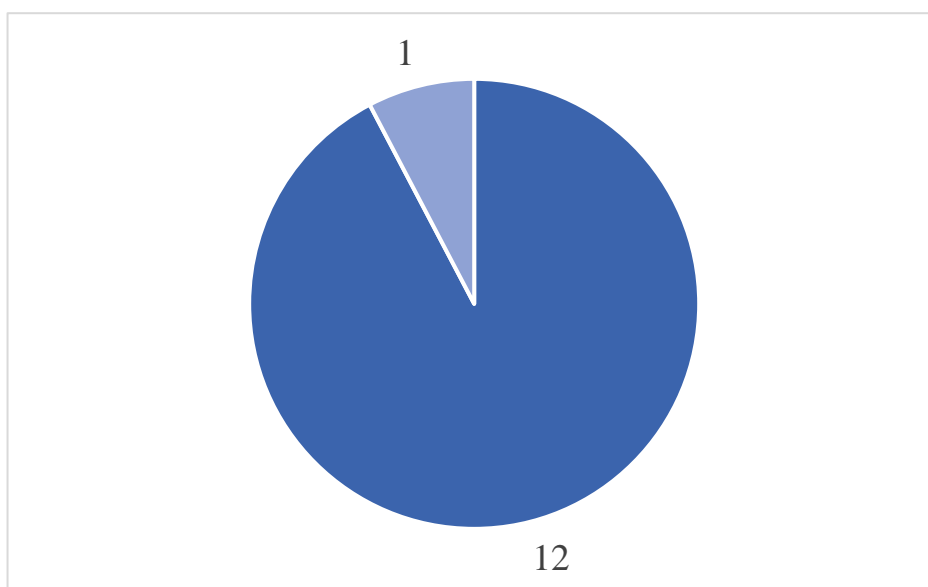

Рис. 3.5. Провідний навчальний мотив у групі з високою навчальною мотивацією, де ■ – учні з навчальним мотивом; ■ – учні з соціальним мотивом

Із 31 учня нашої вибірки, тринадцять мають високу навчальну мотивацію. На рис. 3.5 ми бачимо, що в учнів з високою навчальною мотивацією значно переважає навчальний мотив як провідний мотив до навчання, дванадцять учнів мають навчальний мотив. Лише один учень із тринадцяти має соціальний мотив до навчання у цій групі.

Таким чином, можна зробити висновок, що в учнів з високим рівнем навчальної мотивації переважає навчальний мотив до навчання, в учнів з середнім рівнем навчальної мотивації переважають два мотиви – соціальний та навчальний. А в учнів з низьким рівнем навчальної мотивації переважає соціальний мотив, також до цієї групи входять діти без провідного навчального мотиву.

Для відстеження співвідношення рівня навчальної мотивації до провідного мотиву, ми розподілили нашу вибірку на 3 групи (за основним мотивом навчання): перша група – школярі з провідним навчальним мотивом, друга група – школярі з провідним соціальним мотивом, та третя група – школярі з провідним позиційним мотивом. Для діагностики розбіжностей у показниках рівня

мотивації до провідного мотиву молодших школярів було використано Н-критерій Краскела-Уолліса. Результати розрахунків представлені в таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

Відмінності у показниках рівня мотивації до провідного мотиву
молодших школярів

Шкали	Перша група (середній ранг)	Друга група (середній ранг)	Третя група (середній ранг)	Хи- квадрат	Асимп. знач.
Навчальна мотивація	21,29	11,50	7,00	13,671	0,001

Згідно з даними, які представлені у таблиці 3.6, ми бачимо, що значення асимптотичної значущості дорівнює 0,001, якщо значення асимптотичної значущості менше 0,05 – це означає, що між групами є значущі відмінності та є взаємозв'язок ($r = 0,001$ при $p < 0,05$). З цього можна зробити висновок, що згідно з критерієм Краскела-Уолліса, між групами з різними мотивами до навчання відмінності та взаємозв'язок по рівню навчальної мотивації існують.

3.2 Вплив рівня шкільної тривожності на рівень навчальної мотивації

У даному підрозділі було поставлено завдання дослідити вплив рівня шкільної тривожності на рівень навчальної мотивації. Для визначення рівня шкільної тривожності ми використовували тест рівня шкільної тривожності Б. Н. Філіпса, ми скоротили цей тест до 10 питань. Для визначення рівня навчальної мотивації, нами була використана анкета для оцінки рівня шкільної мотивації Н. Г. Лусканової.

Для графічного відображення рівня шкільної тривожності учнів 3 класу, було побудовано рисунок 3.7.

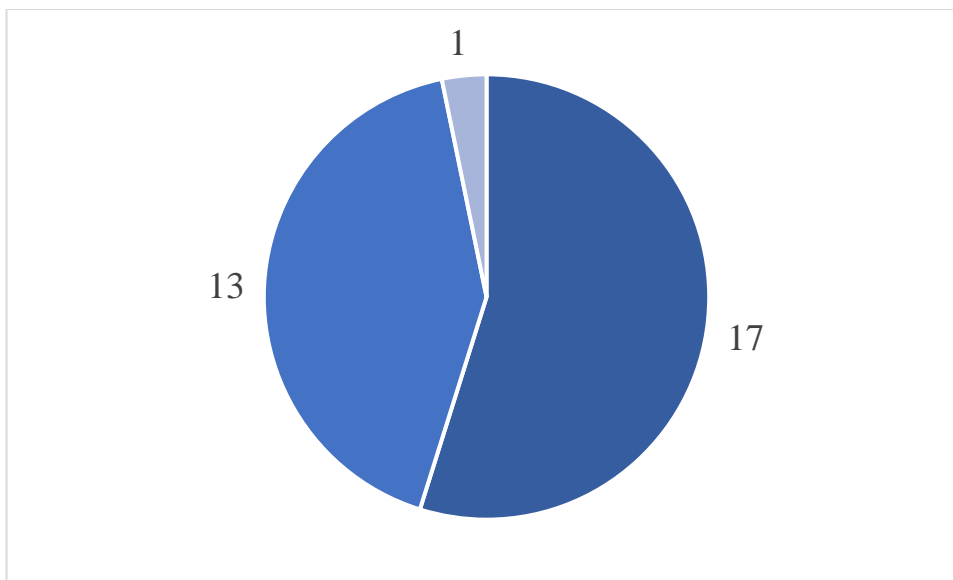

Рис. 3.7. Рівень шкільної тривожності у молодших школярів (в %), де ■ – рівень шкільної тривожності в нормі; ■ – підвищений рівень шкільної тривожності; ■ – високий рівень шкільної тривожності

На рисунку 3.7 можна побачити процентне співвідношення рівня шкільної тривожності у молодших школярів нашої вибірки. Опитувальник має 3 шкали, високий рівень шкільної тривожності, підвищений рівень шкільної тривожності, та рівень шкільної тривожності у нормі.

Із 31 учня нашої вибірки ми бачимо, що у більшості, тобто у 17 учнів із 31, рівень шкільної тривожності є у нормі. Це означає, що школа та шкільні вимоги та труднощі не є для цих дітей травмуючими, це створює умови для нормального функціонування, розвитку дитини в процесі навчання, встановлення дружніх контактів та взаємин.

Також, ми бачимо, що із 31 учня нашої вибірки 13 учнів мають підвищений рівень шкільної тривожності. Такі показники свідчать про те, що ці діти схильні переживати тривожність різного ступеня інтенсивності, перебуваючи в школі: у процесі навчання, перевірки та оцінки знань, а також у процесі спілкування та

взаємодії з вчителями та однолітками. Тобто, 42% від усього числа молодших школярів нашої вибірки розцінюють ситуацію шкільного навчання як несприятливу, наприклад, їхньому престижу, самооцінці, статусу, тощо.

Із 31 учня нашої вибірки, лише 1 учень має високий рівень шкільної тривожності. Це означає, що учень має внутрішній конфлікт, або конфлікти з однокласниками та вчителем, суперечливі вимоги з боку батьків та вчителя, завищенні вимоги, що не відповідають психофізіологічному розвитку дитини, склад характеру учня також грає свою роль, також це може бути конфлікти в сім'ї, або специфіка виховної системи у школі.

Але, дивлячись на результат, можна зробити висновок, що загалом обстановка у класі не сприяє розвитку шкільної тривожності, адже у більшості класу цей рівень є у нормі, шкільна програма підібрана відповідно до психофізіологічних вимог розвитку дитини. Це також може означати, що батьки не ставлять завищенні вимоги своїм дітям.

Результати дослідження рівня навчальної мотивації можна побачити на рисунку 3.1. Там можна побачити п'ять шкал: висока навчальна мотивація, хороша навчальна мотивація, позитивне ставлення до школи, низька навчальна мотивація та негативне ставлення до школи.

Для дослідження впливу рівня шкільної тривожності на рівень навчальної мотивації, ми розподілили учнів на чотири групи відповідно до їх ставлення до школи (висока навчальна мотивація, хороша навчальна мотивація, позитивне ставлення до школи, низька навчальна мотивація), так як показник «негативне ставлення до школи» не має жоден з учнів, тому групи чотири. Так у кожній групі будемо дивитись на рівень шкільної тривожності.

Для графічного відображення рівня шкільної тривожності у першій групі – учні з високою навчальною мотивацією – було побудовано рисунок 3.8.

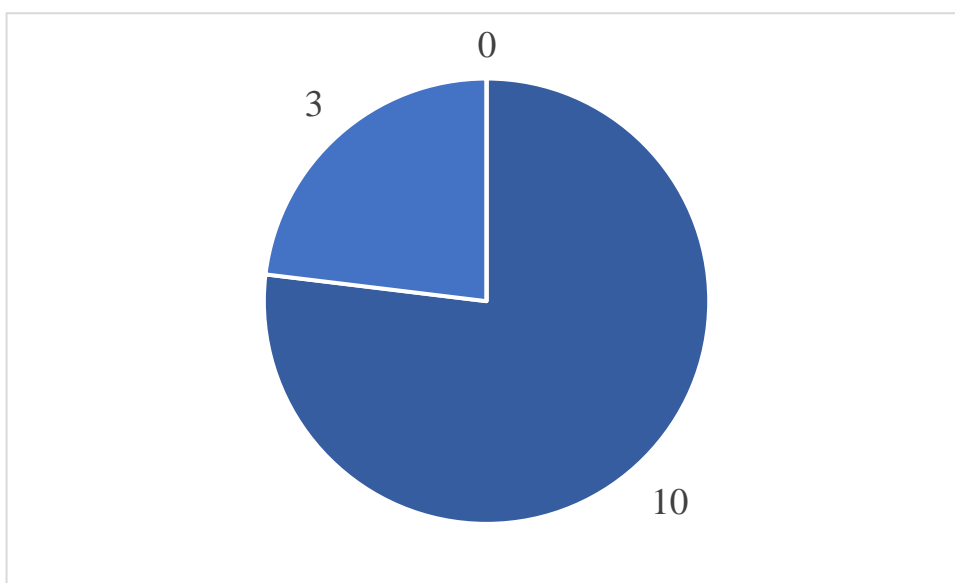

Рис. 3.8. Рівень тривожності у дітей з високою навчальною мотивацією (в %), де ■ – рівень шкільної тривожності у нормі; ■ – підвищений рівень шкільної тривожності

Із 31 учня нашої вибірки, тринадцять мають високу навчальну мотивацію. На рис. 3.8 можна побачити, що більшість дітей, які мають високу навчальну мотивацію, мають нормальний рівень шкільної тривожності, це 10 учнів із 13. Також ми бачимо, що 3 учня із 13 (23%) мають підвищений рівень тривожності. Ще можна побачити, що високий рівень шкільної тривожності не має жоден з учнів з високою навчальною мотивацією.

Для графічного відображення рівня шкільної тривожності у другій групі – учні з хорошою навчальною мотивацією – було побудовано рисунок 3.9.

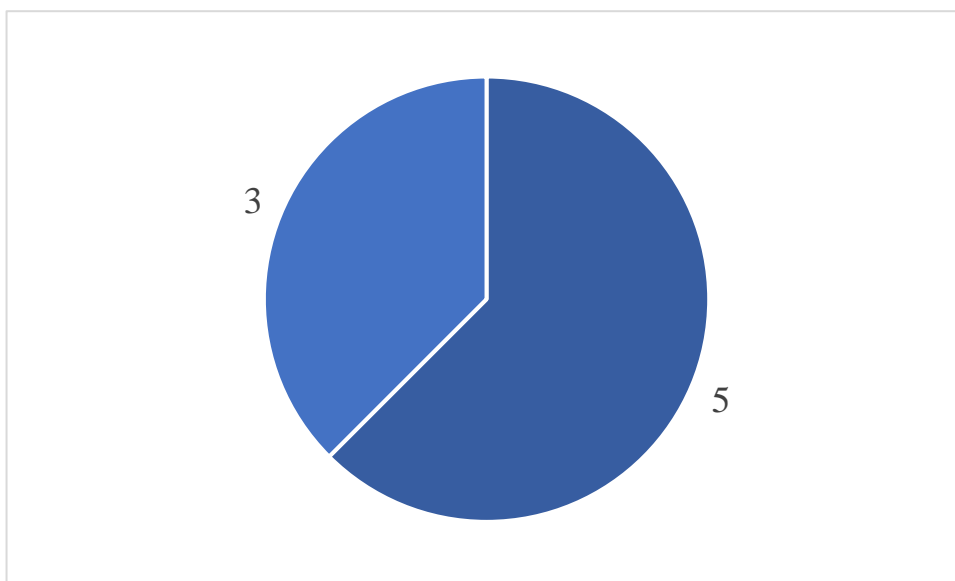

Рис. 3.9. Рівень тривожності у дітей з хорошою навчальною мотивацією (в %), де ■ – рівень шкільної тривожності у нормі; ■ – підвищений рівень шкільної тривожності

Із 31 учня нашої вибірки, вісім мають хорошу навчальну мотивацію. На рис. 3.9 ми бачимо, що п'ять учнів із восьми мають рівень шкільної тривожності у нормі (63%), тобто більшість учнів з хорошою навчальною мотивацією мають нормальний рівень тривоги. Також, ми бачимо, що три учня мають підвищений рівень шкільної тривоги, це складає 38%. Ще можна зауважити, що жоден із учнів з хорошою навчальною мотивацією не має високого рівня шкільної тривожності.

Для графічного відображення рівня шкільної тривожності у третій групі – учні з позитивним ставленням до школи – було побудовано рисунок 3.10.

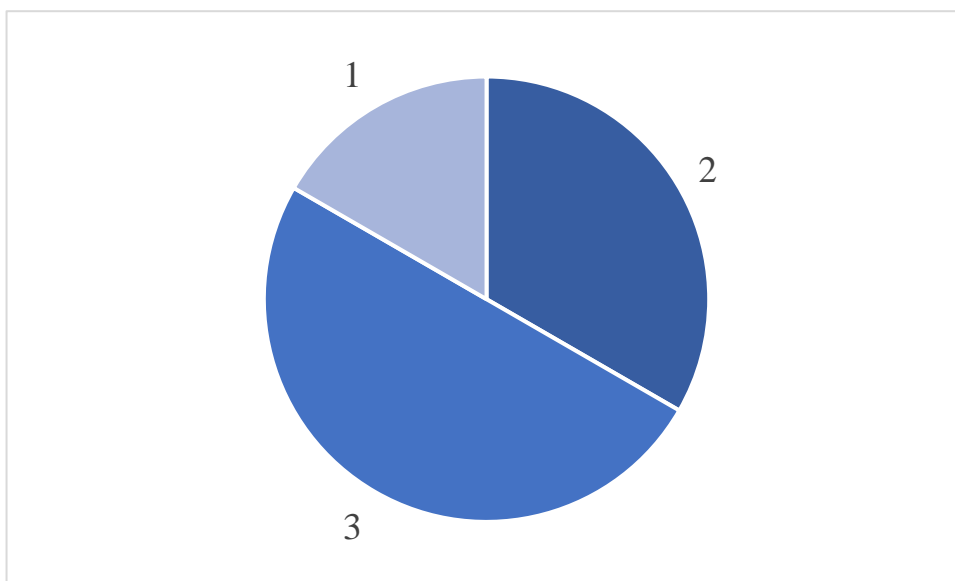

Рис. 3.10. Рівень тривожності у дітей з позитивним ставленням до школи (в %), де ■ – рівень шкільної тривожності у нормі; ■ – підвищений рівень шкільної тривожності; ■ – високий рівень шкільної тривожності

Із 31 учня нашої вибірки, шість мають позитивне ставлення до школи. На рис. 3.10 ми бачимо, що рівно половина школярів мають підвищений рівень шкільної тривожності (50%), тобто 3 учня з шести. Також ми бачимо, що двоє учнів мають нормальний рівень шкільної тривожності, це становить 33%. Та один учень з хорошим ставленням до школи має високий рівень шкільної тривоги, та складає 17%.

Для графічного відображення рівня шкільної тривожності у четвертій групі – учні з низькою навчальною мотивацією – було побудовано рисунок 3.11.

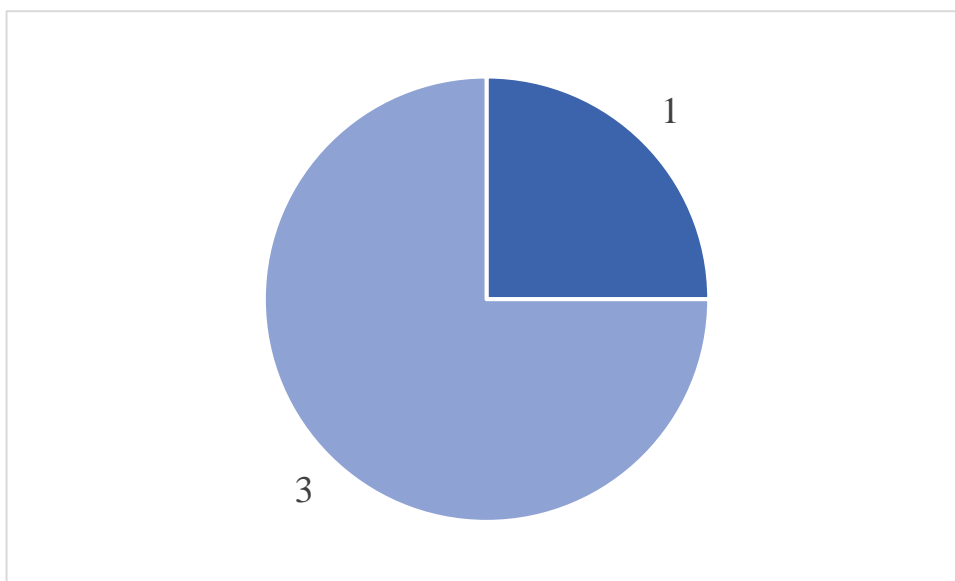

Рис. 3.11. Рівень тривожності у дітей з низькою навчальною мотивацією (в %), де ■ – рівень школьної тривожності у нормі; ■ – підвищений рівень школьної тривожності

Із 31 учня нашої вибірки, лише четверо мають низьку школьну мотивацію. На рис. 3.11 можна побачити, що більша кількість дітей у цій групі мають підвищений рівень тривожності, троє з чотирьох, це складає 75%. Також, ми бачимо, що лише один школяр з низькою навчальною мотивацією має нормальний рівень школьної тривожності. Слід зауважити, що жоден з учнів з низькою навчальною мотивацією не має високого рівня школьної тривоги.

Можна зробити висновок, що у першій групі (учні з високою навчальною мотивацією) та у другій групі (учні з хорошою навчальною мотивацією) більшість школярів мають нормально школьну тривожність, а от у третій групі (учні з позитивним ставленням до школи) та у четвертій групі (учні з низькою навчальною мотивацією) більшість школярів має підвищену школьну тривожність.

Для визначення взаємозв'язку між показником рівня школьної тривожності та різними рівнями навчальної мотивації школярів, ми використали кореляційний аналіз Пірсона. Результати дослідження представлені у таблиці 3.12.

Особливості взаємозв'язку рівня шкільної тривожності з рівнями навчальної мотивації школярів

Показник шкільної тривожності	Висока навчальна мотивація	Хороша навчальна мотивація	Позитивне ставлення до школи	Низька навчальна мотивація
	0,882	0,385	0,117	0,456

Аналіз даних таблиці 3.12 встановив прямий характер взаємозв'язку між показником рівня шкільної тривожності та високим рівнем навчальної мотивації ($r = 0.882$ при $p < 0, 01$).

Однаковий є й прямий характер взаємозв'язків і між показником рівня шкільної тривожності та хорошою навчальною мотивацією ($r = 0,385$ при $p < 0, 01$), і позитивним ставленням до школи ($r = 0,117$ при $p < 0, 01$), так і з низьким рівнем навчальної мотивації ($r = 0,456$ при $p < 0, 01$). Тобто, рівень шкільної тривожності має зв'язок з рівнем навчальної мотивації молодших школярів.

3.3 Взаємозв'язок батьківського ставлення з рівнем навчальної мотивації дітей

У даному підрозділі було поставлено завдання дослідити взаємозв'язок батьківського ставлення з рівнем навчальної мотивації школярів. Для цього були використані результати опитувальника батьківського ставлення А. Я. Варга, В. В. Століна, а також дані отримані за анкетною для оцінки рівня шкільної мотивації Н. Г. Лусканової. У даному підрозділі ми будемо розбирати результати опитування батьків відповідних молодших школярів.

Спочатку ми розглянемо результати дослідження за методикою опитувальника батьківського ставлення, на ці питання відповідали 31 із батьків

кожного молодшого школяра. За п'ятьма шкалами ми порахували середні значення показників у класі.

Для графічного зображення особливостей батьківського ставлення учнів третього класу, було побудовано рис. 3.13.

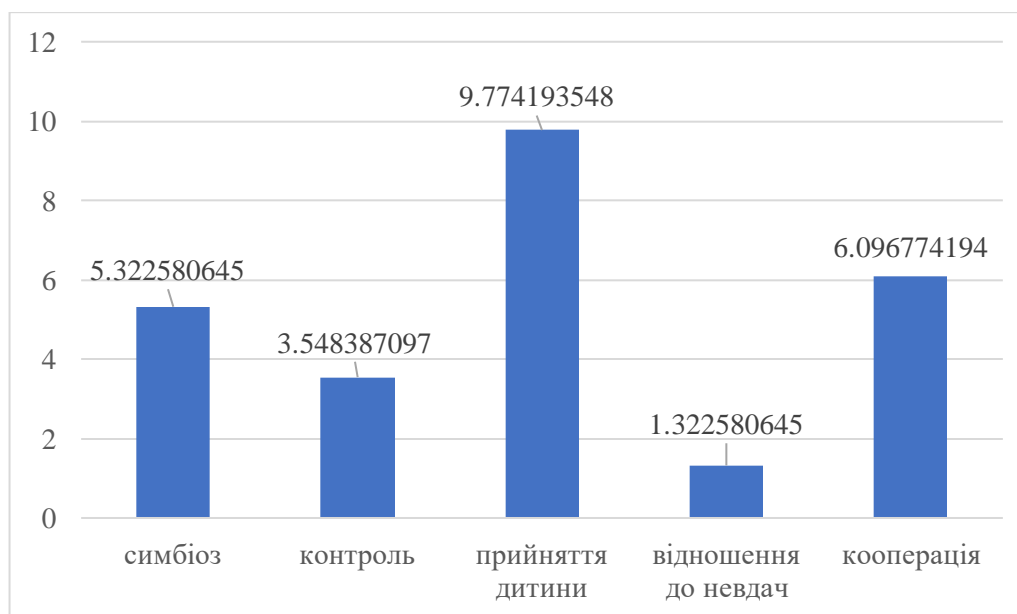

Рис. 3.13. Середні значення показників батьківського відношення у молодших школярів

На рис. 3.13 ми маємо п'ять різних шкал, за якими ми оцінювали батьківське відношення: симбіоз, контроль, прийняття дитини, відношення до невдач дитини та кооперація. Наразі ми розглянемо ці значення більш детально.

Питання шкали симбіоз орієнтовані те що, щоб з'ясувати, чи прагне дорослий до єднання з дитиною чи, навпаки, намагається зберегти між дитиною і собою психологічну дистанцію. Максимальний бал, який можна набрати – 7. Чим вищий бал, тим сильніший психологічний симбіоз дорослого і дитини. Ми бачимо, що середній бал у класі це – 5.3 бали. Це достатньо високий бал і це говорить про те, що дорослий не встановлює психологічну дистанцію між собою

та дитиною, намагається завжди бути ближче до неї, задовольняти її основні потреби.

Питання шкали контроль, ця шкала характеризує те, як дорослі контролюють поведінку дитини, наскільки вони демократичні чи авторитарні у відносинах із нею. Максимальний бал, який можна набрати – 7. Чим вищий бал, тим сильніший авторитет батьків по відношенню до дитини. На рис. 3.13 ми бачимо, що середнє значення по шкалі контроль у батьків молодших школярів нашої вибірки, дорівнює 3.5 бали. Це хороший середній результат, він означає, що дорослий не веде себе надто авторитарно по відношенню до дитини, вимагаючи від неї беззастережного послуху та задаючи суворі дисциплінарні рамки. Дорослий не нав'язує дитині свою волю. Також це говорить, що контроль над діями дитини з боку дорослого не відсутній, він є, але в нормі.

Наступна шкала – шкала прийняття дитини. Ця шкала виражає собою загальне емоційне позитивне чи емоційне негативне ставлення до дитини. Максимальний бал, який можна набрати – 12. Чим вищий бал, тим краще ставлення(прийняття) до дитини. На рис. 3.13 ми бачимо, що ця шкала набрала 9.77 середніх балів у класі. Це означає, що у батьків виражено позитивне ставлення до дитини. Дорослий приймає дитину такою, якою вона є, поважає та визнає її індивідуальність, схвалює її інтереси, підтримує плани, проводить із нею досить багато часу і не шкодує про це.

Питання шкали відношення до невдач дитини показують, як дорослі ставляться до здібностей дитини, до її переваг та недоліків, успіхів та невдач. Максимальний бал, який можна набрати – 7. Чим вищий бал, тим сильніше дорослий фокусується на невдачах та недоліках своєї дитини. На рис. 3.13 ми бачимо, що середній бал у класі по цій шкалі дорівнює 1.3. Це означає, що невдачі дитини дорослий вважає випадковими і вірить у нього.

Та остання шкала – шкала кооперація – показує прагнення дорослих до співпраці з дитиною, прояв з їхнього боку щирої зацікавленості та участі у

справах дитини. Максимальний бал, який можна набрати – 7. Чим вищий бал, тим сильніше дорослий проявляє інтерес до своєї дитини. На рис. 3.13 ми бачимо, що середній бал у класі – 6.07 балів. Це дуже високий бал, і ознака того, що дорослий проявляє ширший інтерес до того, що цікавить дитину, високо оцінює здібності дитини, заохочує самостійність та ініціативу, намагається бути на рівні з дитиною.

Далі нами був зроблений аналіз, як кожна з шкал батьківського ставлення впливає на навчальну мотивацію дітей. Результати опитування про рівень навчальної мотивації можна побачити на рис. 3.1. Ми розподілили батьків та їх дітей на 3 групи за провідною навчальною мотивацією – висока, середня та низька.

Для графічного відображення впливу шкали Симбіоз на рівень навчальної мотивації, було побудовано рис. 3.14.

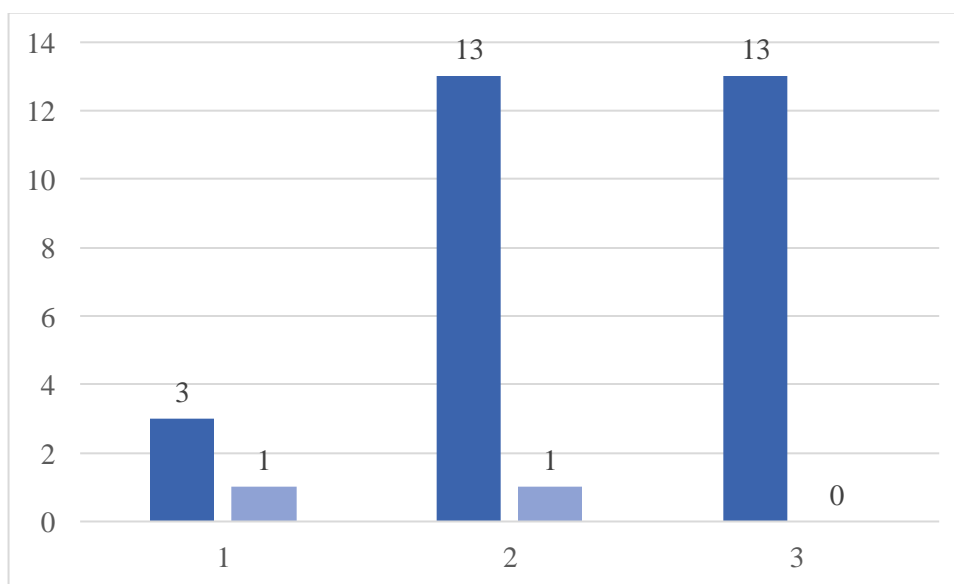

Рис. 3.14. Шкала симбіозу при різних рівнях навчальної мотивації

Примітка 1. 1 – група з низьким рівнем мотивації; 2 – група з середнім рівнем мотивації; 3 – група з високим рівнем мотивації;

Примітка 2. ■ – високий симбіоз; ■ – низький симбіоз

На рис. 3.14 можна побачити, що в учнів з низьким рівнем навчальної мотивації, переважає високий рівень симбіозу, тобто в учнів з низькою мотивацією психологічною дистанції між ними та батьками недостатньо, присутній сильний психологічний зв'язок. В учнів з середньою навчальною мотивацією, ми бачимо, що також переважає високий симбіоз над низьким. А от в учнів з високою навчальною мотивацією присутній лише високий симбіоз, тобто у нашій вибірці, учнів з низьким симбіозом та високою навчальною мотивацією не виявлено. Тобто ми бачимо, що шкала симбіоз не впливає на рівень навчальної мотивації.

Для графічного відображення впливу шкали Кооперація на рівень навчальної мотивації, було побудовано рис. 3.15.

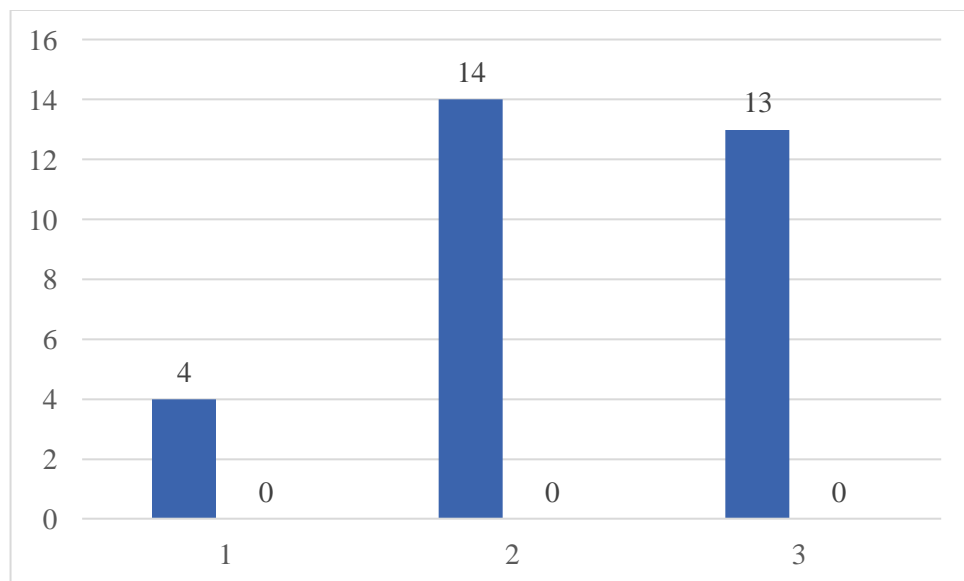

Рис. 3.15. Шкала Кооперація при різних рівнях навчальної мотивації

Примітка 1. 1 – група з низьким рівнем мотивації; 2 – група з середнім рівнем мотивації; 3 – група з високим рівнем мотивації;

Примітка 2. ■ – висока кооперація; ■ – низька кооперація

На рис. 3.15 ми бачимо, що у всіх трьох групах провідним типом кооперації, є висока кооперація. Це означає, що дорослий проявляє ширий

інтерес до того, що цікавить дитину, високо оцінює здібності дитини, заохочує самостійність та ініціативу. Також у нашій вибірці немає учнів з низькими балами за шкалою Кооперації при різних рівнях навчальної мотивації. Тобто ми бачимо, що шкала Кооперація не впливає на рівні навчальної мотивації.

Для графічного відображення впливу шкали Контроль на рівень навчальної мотивації, було побудовано рис. 3.16.

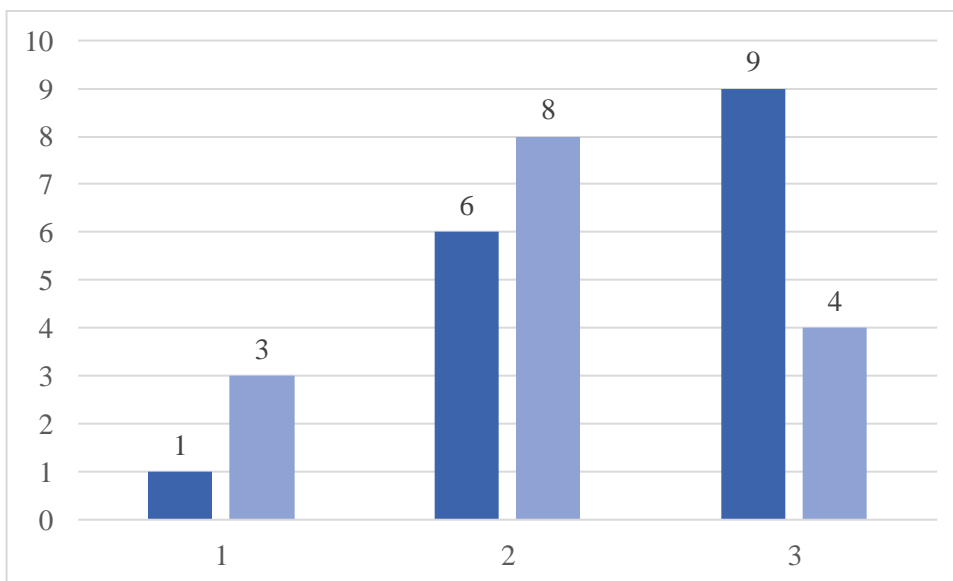

Рис. 3.16. Шкала Контроль при різних рівнях навчальної мотивації

Примітка 1. 1 – група з низьким рівнем мотивації; 2 – група з середнім рівнем мотивації; 3 – група з високим рівнем мотивації;

Примітка 2. ■ – високий контроль; ■ – низький контроль

На рис. 3.16 можна побачити, що у першій групі – школярі з низькою навчальною мотивацією – переважає низький рівень контролю, це означає, що контроль над діями дитини з боку дорослого практично відсутній. Це не дуже добре для навчання. Також, у школярів з середньою навчальною мотивацією, ми також бачимо, що переважає низький рівень контролю. А от в учнів з високою мотивацією навпаки, істотно переважає високий контроль. Тобто ці діти мають

дуже жорсткі дисциплінарні рамки. І як ми бачимо шкала контроль впливає на рівень навчальної мотивації.

Для графічного відображення впливу шкали Прийняття дитини на рівень навчальної мотивації, було побудовано рис. 3.17.

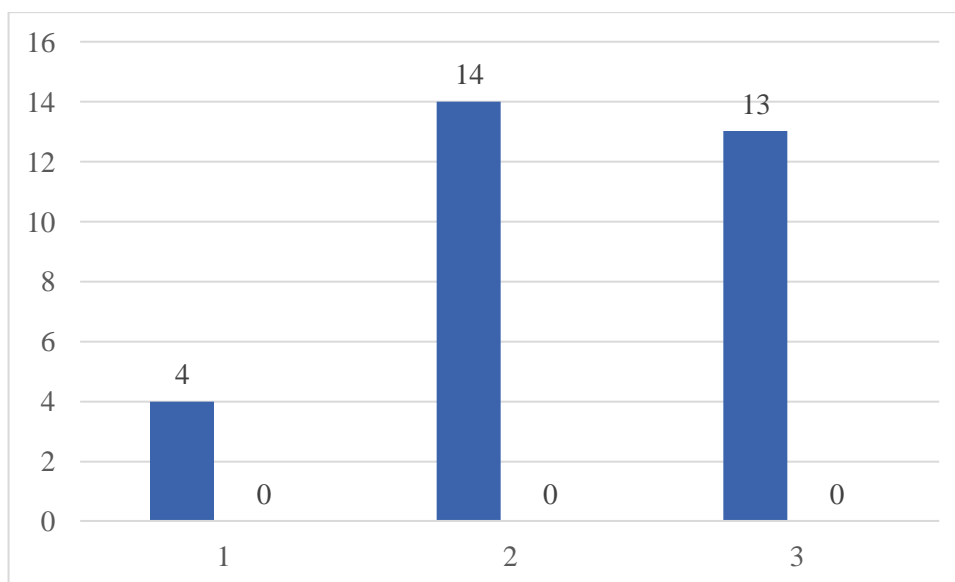

Рис. 3.17. Шкала Прийняття дитини при різних рівнях навчальної мотивації

Примітка 1. 1 – група з низьким рівнем мотивації; 2 – група з середнім рівнем мотивації; 3 – група з високим рівнем мотивації;

Примітка 2. ■ – високе прийняття; ■ – низьке прийняття

На рис. 3.17 ми бачимо, що у всіх трьох групах провідним типом прийняття дитини, є високе прийняття. Це означає, що дорослий приймає дитину такою, якою вона є, поважає та визнає її індивідуальність, схвалює її інтереси. Також у нашій вибірці немає учнів з низькими балами за шкалою Прийняття дитини при різних рівнях навчальної мотивації. Тобто ми бачимо, що шкала Прийняття дитини не впливає на рівні навчальної мотивації.

Для графічного відображення впливу шкали Відношення до невдач дитини на рівень навчальної мотивації, було побудовано рис. 3.18.

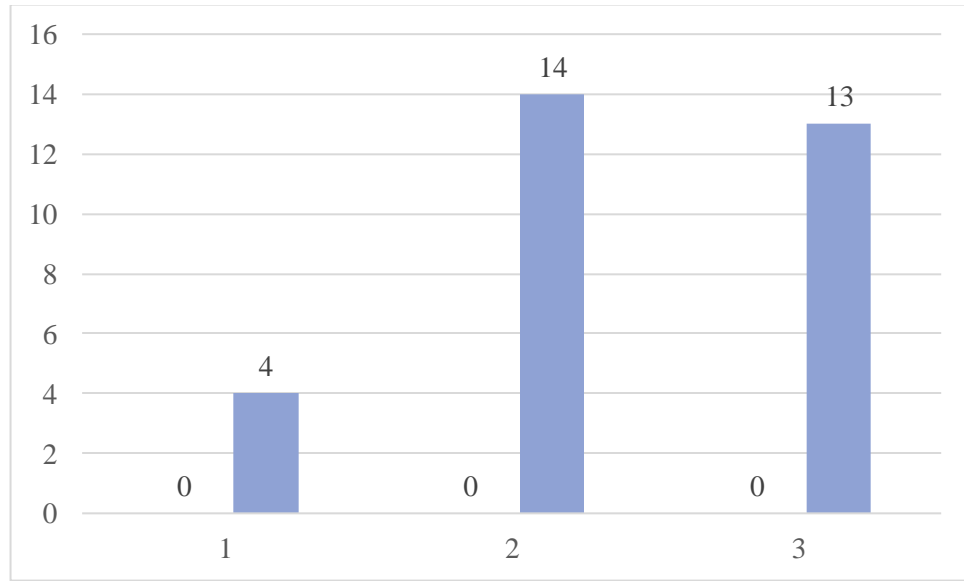

Рис. 3.18. Шкала Відношення до невдач дитини при різних рівнях навчальної мотивації

Примітка 1. 1 – група з низьким рівнем мотивації; 2 – група з середнім рівнем мотивації; 3 – група з високим рівнем мотивації;

Примітка 2. ■ – високе відношення до невдач; ■ – низьке відношення до невдач

На рис. 3.18 ми бачимо, що у всіх трьох групах провідним типом відношення до невдач дитини, є низьке відношення. Це означає, що невдачі дитини дорослий вважає випадковими і вірить у свою дитину. Також у нашій вибірці немає учнів з високими балами за шкалою Відношення до невдач дитини при різних рівнях навчальної мотивації. Тобто ми бачимо, що шкала Відношення до невдач дитини не впливає на рівень навчальної мотивації.

Для відстеження співвідношення взаємозв'язку рівня навчальної мотивації до батьківського відношення, ми розподілили нашу вибірку на 3 групи (за рівнем навчальної мотивації): перша група – школярі з низькою навчальною мотивацією, друга група – школярі з середньою навчальною мотивацією, та третя група – школярі з високою навчальною мотивацією. Для діагностики розбіжностей у показниках рівня мотивації до батьківського ставлення молодших школярів було

використано Н-критерій Краскела-Уолліса. Результати розрахунків представлені в таблиці 3.19.

Таблиця 3.19

Відмінності у показниках рівня мотивації до шкал батьківського ставлення молодших школярів

Шкали	Перша група (середній ранг)	Друга група (середній ранг)	Третя група (середній ранг)	Хи-квадрат	Асимп. знач.
Симбіоз	4,50	18,46	16,88	7,968	0,019
Кооперація	14,38	14,86	17,73	0,931	0,628
Контроль	11,38	13,21	20,42	5,679	0,048
Прийняття дитини	18,38	13,82	17,62	1,838	0,399
Відношення до невдач дитини	15,50	15,54	16,65	0,171	0,918

Згідно з даними, які представлені у таблиці 3.19, ми бачимо, що у першій шкалі «Симбіоз» значення асимптотичної значущості дорівнює 0,019, це означає, що між групами є значущі відмінності, та є взаємозв'язок ($r = 0,019$, при $p < 0,05$). У другій шкалі «Кооперація» ми бачимо, що значення асимптотичної значущості дорівнює 0,628, це означає, що між групами немає значущих відмінностей та взаємозв'язка ($r = 0,628$, при $p < 0,05$). У третій групі «Контроль», можна побачити, що значення асимптотичної значущості дорівнює 0,048, це означає, що між групами є значущі відмінності, та є взаємозв'язок ($r = 0,048$, при $p < 0,05$). У четвертій шкалі «Прийняття дитини» ми бачимо, що значення асимптотичної значущості дорівнює 0,399, це означає, що між групами немає значущих

відмінностей та взаємозв'язка ($r = 0,399$, при $p < 0,05$). У п'ятій шкалі «Відношення до невдач дитини» ми бачимо, що значення асимптотичної значущості дорівнює 0,918, це означає, що між групами немає значущих відмінностей та взаємозв'язка ($r = 0,918$, при $p < 0,05$).

З цього можна зробити висновок, що згідно з критерієм Краскела-Уолліса, відмінності та взаємозв'язок присутній лише у двох шкалах «Контроль» та «Симбіоз». У шкалах «Кооперація», «Відношення до помилок дитини» та «Прийняття дитини» взаємозв'язку та відмінностей залежно від рівня навчальної мотивації немає.

3.4 Вплив провідного стиля виховання на навчальну мотивацію молодших школярів

У даному підрозділі було поставлено завдання дослідити чи є вплив провідного стиля виховання на рівень навчальної мотивації молодших школярів. Для цього були використані результати тесту «Стилі виховання» Р. В. Овчарової, а також дані отримані за анкетною для оцінки рівня шкільної мотивації Н. Г. Лусканової. У даному підрозділі ми будемо розбирати результати опитування батьків відповідних молодших школярів.

Спочатку, ми розглянемо результати тесту для батьків, на запитання тесту відповіли 31 із батьків відповідного учня. Даний тест виділяє три основних стилів виховання: демократичний, авторитарний та ліберальний.

Для графічного відображення основних стилів сімейного виховання батьків у молодших школярів третього класу, було побудовано рис. 3.20.

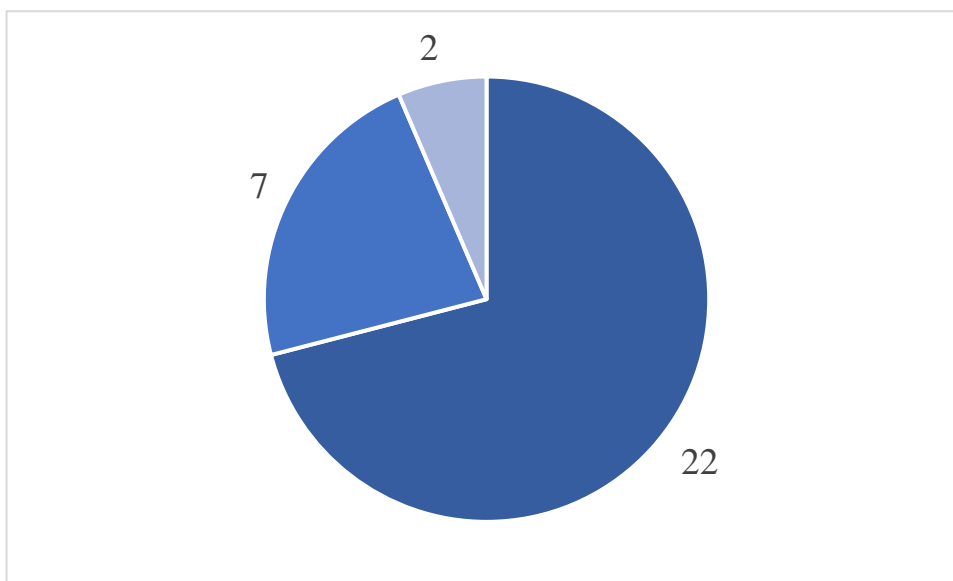

Рис. 3.20. Провідні стилі сімейного виховання батьків у дітей молодшого шкільного віку (в %), де ■ – демократичний стиль виховання; ■ – авторитарний стиль виховання; ■ – ліберальний стиль виховання

На рис. 3.20 ми бачимо, що у більшості батьків у класі переважає демократичний стиль виховання у сім'ї. Так, 22 батьків із 31 (71 %) мають демократичний стиль сімейного виховання. Це найоптимальніший стиль виховання. Демократичний стиль проявляється, коли батьки висловлюють свою думку з різних питань життя, але завжди відкриті до діалогу, готові вислухати думку дитини та погодитися з нею, якщо вона пропонує розумне вирішення проблеми. А також якщо справа стосується її особистого вибору: вибору друзів, професії, занять та хобі, батьки дозволяють дитині самій прийняти рішення. Такі батьки дають дитині впевнену, підтримуючу турботу, вони дуже чутливі до потреб дитини. Дитина відчуває батьківську любов і турботу, охоче і легко приймає допомогу, їй комфортно в оточенні, в якому вона живе. Батьки допомагають тільки тоді, коли це дійсно необхідно, в інших випадках заохочують думати і робити те, що дитина здатна сама робити для себе. Діти батьків, які віддають перевагу демократичному стилю спілкування, частіше досягають значних успіхів у своєму дорослому житті.

Також, дивлячись на рис. 3.20 можна побачити, що на другому місці після демократичного стилю виховання стоїть авторитарний стиль виховання у сім'ї. Із 31 з батьків нашої вибірки сім мають авторитарний стиль виховання, це складає 23 %. Батьки, які обирають авторитарний стиль сімейного виховання, не вважають за потрібне зважати на думку дитини про те, чого вона хоче, що їй потрібно і чого вона прагне. Для них цілком зрозуміло, як буде краще, а якщо дитини із цим сценарієм не згодна, то вона або ще мала, або дурна, або і те й інше. Часто батьки з суттєвим переважанням авторитарного стилю спілкуються з дитиною погрозами чи шляхом постановки умов, тобто піклуються передусім про себе, а не про дитину, потреби якої заперечуються. Дитина живе з відчуттям, що вона нічого не означає, її потреби і почуття не важливі. Авторитарні батьки вважають себе вправі застосовувати різні фізичні покарання, кричати на дітей, трясти їх. Діти таких батьків можуть вирости як слабкими і нерозділеними «жертвами», які вважають себе винними у всьому поганому, що відбувається з ними, так і рішучими, жорсткими людьми, які віддають перевагу незалежності і твердості, і в той же час у всіх своїх невдачах звинувачують все і всіх, крім себе.

Ще, на рис. 3.20 ми бачимо, що меншість батьків мають ліберальний стиль сімейного виховання. Так, лише двоє батьків із нашої вибірки обирають такий стиль виховання (лише 6 %). Батьки, які віддають перевагу ліберальному стилю, схильні усуватися від виховання дитини. Вони вважають, що виховувати та навчати дитину мають люди, які мають спеціальну освіту, тобто педагоги та вихователі. Дитина може користуватися вседозволеністю, їй надають повну свободу і не вимагають відповідати за те, що вона робить або говорить. Батьки відіграють роль доброго великого дорослого, який дає дитині волю, беспорядній і безнадійній, ставиться до неї як до некомпетентної та несамостійної, а тому недостойної поваги. Вони не беруть до уваги потреби своєї дитини, або ж грають роль мучеників, стоїчно терплять все те, що творить їх нерозумне і безвідповідальне дитя. Можлива і просто батьківська байдужість (таке

трапляється, коли батьки надто перевантажені роботою, наприклад). Діти, батьки яких віддають перевагу ліберальному стилю, частіше виявляють схильність до суїциду. У кращому випадку вони звикають робити все для себе самі, але при цьому не довіряють людям і воліють не вдаватися до чиеїсь допомоги.

Наразі, ми порівняємо те, як впливає стиль сімейного виховання на рівень навчальної мотивації дітей. Рівні навчальної мотивації школярів нашої вибірки можна переглянути на рис. 3.1. Ми розглянемо рівень навчальної мотивації відповідно до кожного стилю виховання. Ми розподілили учнів на 3 групи залежно від провідного стилю виховання їх батьків – демократичний, авторитарний та ліберальний.

Для графічного відображення провідного рівня навчальної мотивації школярів при провідному демократичному стилі виховання, було побудовано рис. 3.21.

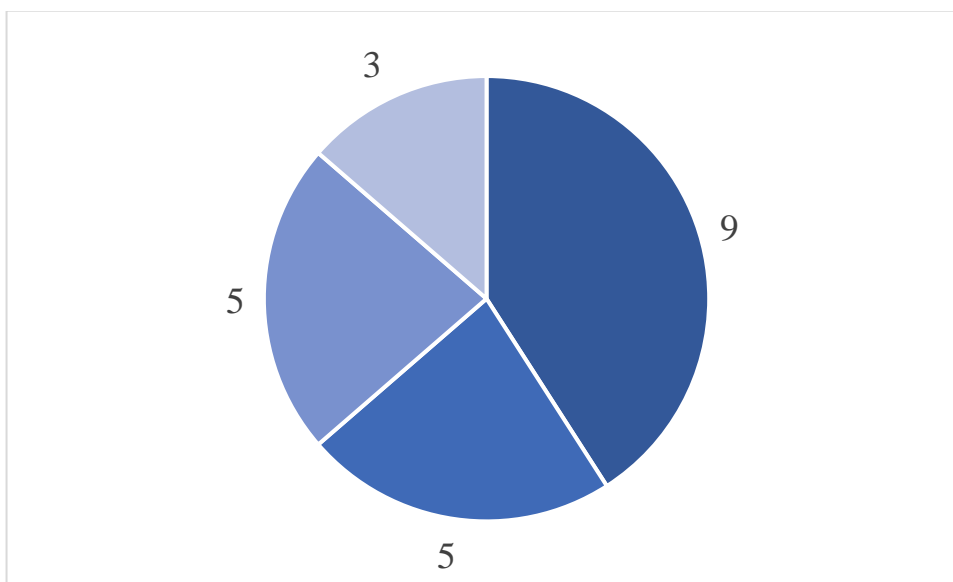

Рис. 3.21. Рівні навчальної мотивації при демократичному стилі виховання (в %), де ■ – високий рівень навчальної мотивації; ■ – хороша навчальна мотивація; ■ – позитивне ставлення до школи; ■ – низький рівень навчальної мотивації

Із 31 батьків нашої вибірки, двадцять два мають демократичних стиль сімейного виховання у якості провідного. На рис. 3.21 ми бачимо, що при провідному демократичному стилю сімейного виховання, більшу частину займає високий рівень навчальної мотивації (41 %). Також ми бачимо, що хороша шкільна мотивація та позитивне ставлення до школи, рівні, та обидві складають по 23 %. Менше всього займає місця низька шкільна мотивація при демократичному стилю виховання – лише 14 %. Тож, при демократичному стилю виховання – основний рівень навчальної мотивації – високий рівень.

Для графічного відображення провідного рівня навчальної мотивації школярів при провідному авторитарному стилю виховання, було побудовано рис. 3.22.

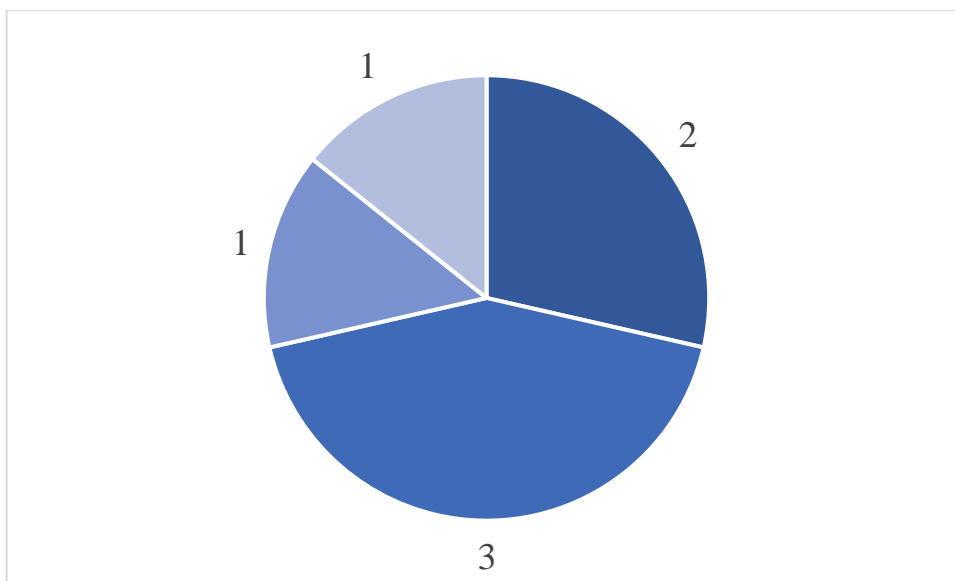

Рис. 3.22. Рівні навчальної мотивації при авторитарному стилю виховання (в %), де ■ – високий рівень навчальної мотивації; ■ – хороша навчальна мотивація; ■ – позитивне ставлення до школи; ■ – низький рівень навчальної мотивації

Із 31 батьків нашої вибірки, сім мають авторитарний стиль сімейного виховання у якості провідного. На рис. 3.22 можна побачити, що найбільшу

частину займає хороша навчальна мотивація (43 %). Також, ми можемо побачити, що 29 % займає висока навчальна мотивація. Позитивне ставлення до школи при провідному демократичному стилю виховання складає лише 14 %. Таке ж саме значення має і низька навчальна мотивація школярів третього класу нашої вибірки. Тож, при авторитарному стилю виховання переважає хороше ставлення до школи.

Для графічного відображення провідного рівня навчальної мотивації школярів при провідному ліберальному стилю виховання, було побудовано рис. 3.23.

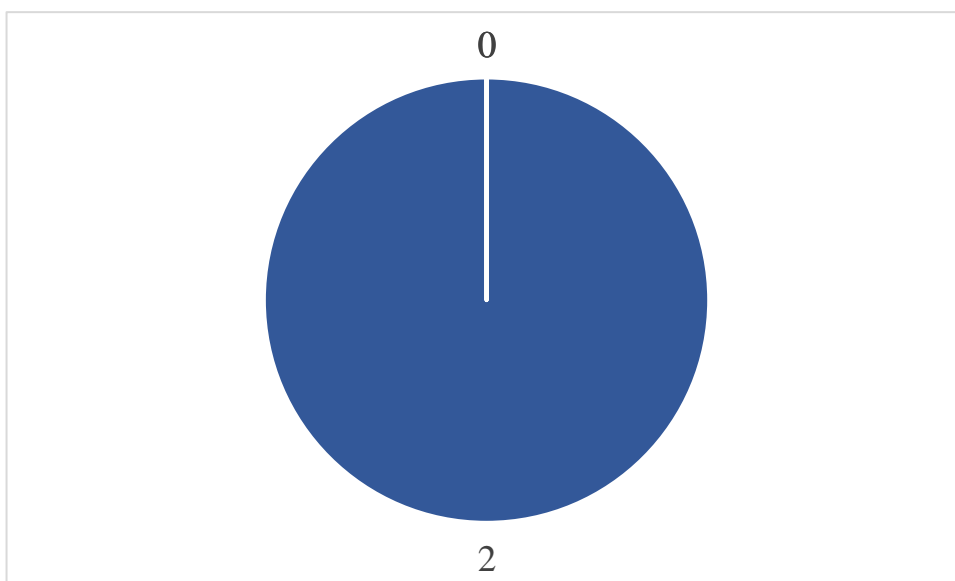

Рис. 3.23. Рівні навчальної мотивації при ліберальному стилю виховання (в %), де ■ – високий рівень навчальної мотивації

Із 31 батьків нашої вибірки, двоє мають ліберальний стиль виховання. На рис. 3.23 ми бачимо, що високий рівень навчальної мотивації переважає при ліберальному стилю виховання. Тобто учні, батьки яких мають провідний ліберальний стиль виховання у сім'ї, не мають жоден із рівнів навчальної мотивації, окрім високої навчальної мотивації.

Можна зробити висновок, що при демократичному стилю виховання (як провідного), переважає високий рівень навчальної мотивації. При авторитарному стилю виховання – переважає хороша навчальна мотивація. А при ліберальному стилю виховання – присутня лише висока навчальна мотивація.

Для визначення взаємозв'язку між показниками рівня навчальної мотивації школярів третього класу та різними стилями сімейного виховання їх батьків, ми використали кореляційний аналіз Пірсона. Ми розподілили школярів на чотири групи відповідно до їх рівня навчальної мотивації – висока навчальна мотивація, хороша навчальна мотивація, позитивне ставлення до школи та низька навчальна мотивація. Результати дослідження представлені у таблиці 3.24.

Таблиця 3.24

Особливості взаємозв'язку рівня шкільної тривожності з рівнями навчальної мотивації школярів

Показник провідного стилю виховання у сім'ї	Висока навчальна мотивація	Хороша навчальна мотивація	Позитивне ставлення до школи	Низька навчальна мотивація
	0,726	0,473	0,356	0,274

Аналіз даних таблиці 3.24 встановив прямий характер взаємозв'язку між показником провідного стилю виховання у сім'ї та високим рівнем навчальної мотивації ($r = 0.726$ при $p < 0, 01$).

Однаковий є й прямий характер взаємозв'язків і між показником стилю сімейного виховання та хорошою навчальною мотивацією ($r = 0,473$ при $p < 0, 01$), і позитивним ставленням до школи ($r = 0,356$ при $p < 0, 01$), так і з низьким рівнем навчальної мотивації ($r = 0,274$ при $p < 0, 01$). Тобто, стиль сімейного виховання має зв'язок з рівнем навчальної мотивації молодших школярів.

ВИСНОВКИ

На основі поставленою нами мети та завдань, й на підставі отриманих нами результатів, ми можемо зробити наступні висновки:

1. Навчальна мотивація молодших школярів є дуже комплексним питанням, адже молодший шкільний вік є дуже важливим у формуванні багатьох аспектів особистості дитини. Багато різних чинників впливає на формування навчальної мотивації школярів: особливості вчителя, способи викладання, специфіка предмета, особливості організації навчального процесу, та звичайно, стиль виховання у сім'ї. Загалом відокремлюють п'ять рівнів навчальної мотивації: високий рівень, хороша мотивація, позитивне ставлення до школи, низька мотивація та негативне ставлення до школи. Також, зазвичай виділяють такі стилі сімейного виховання: авторитарний, ліберальний, гіперпротекція, гіпопротекція або відсутній стиль, хаотичний та демократичний. Ми можемо зробити висновок, що багато показників можуть впливати на рівень навчальної мотивації дитини, і стиль сімейного виховання є одним із них.

2. Визначено співвідношення рівня навчальної мотивації молодших школярів до провідного навчального мотиву. Нами було виявлено рівні навчальної мотивації школярів третього класу нашої вибірки: більшість учнів у класі мають високий рівень навчальної мотивації, та складають 42%, також вісім учнів мають хороший рівень шкільної мотивації, шість із всіх учнів мають позитивне ставлення до школи, та лише чотири учня мають низьку навчальну мотивацію, також нами було виявлено, що серед нашої вибірки жоден з учнів має негативне ставлення до школи. Головним провідним мотивом в учнів нашої вибірки є навчальний мотив, його мають шістнадцять учнів. Також, нами був досліджений взаємозв'язок між рівнем навчальної мотивації та провідним мотивом. Ми побачили, що у групі з низькою навчальною мотивацією переважають учні з соціальним навчальним мотивом, у групі з середньою

навчальною мотивацією більшість учнів мають навчальний або соціальний мотив, а у групі з високою навчальною мотивацією переважають учнів з навчальним мотивом. Статистично ми виявили взаємозв'язок між навчальною мотивацією та провідним навчальним мотивом.

3. Вивчено вплив рівня шкільної тривожності на рівень навчальної мотивації. Нами було виявлено загальний рівень тривожності в учнів нашої вибірки. Ми побачили, що більшість учнів мають нормальний рівень шкільної тривожності, сімнадцять учнів із тридцяти одного. Також, тринадцять учнів у класі мають підвищений рівень шкільної тривожності. Та лише один учень у класі має високий рівень шкільної тривожності. Ми дослідили вплив рівня шкільної тривожності на рівень навчальної мотивації. Так ми побачили, що у групі дітей з високою навчальною мотивацією та з хорошою навчальною мотивацією рівень шкільної тривожності є у нормі. У дітей з позитивним ставленням до школи та з низькою навчальною мотивацією – рівень шкільної тривожності є підвищений. Статистично ми дослідили, що взаємозв'язок між рівнем шкільної тривожності та рівнем навчальною мотивації присутній.

4. Досліджено взаємозв'язок батьківського ставлення з рівнем навчальної мотивації. Для виконання цього завдання у дослідженні приймали участь не тільки школярі, а і їх батьки. Ми визначали батьківське ставлення згідно п'яти шкал: симбіоз, контроль, прийняття дитини, відношення до невдач та кооперація. Ми побачили, що по шкалі симбіоз показник є доволі високим, але як для молодших школярів, то такий результат є допустимим. Показник по шкалі контроль є у нормі, як і показник прийняття дитини. Також, по шкалі відношення до невдач, ми побачили що батьки не фокусують свою увагу лише на невдачах дитини, та вірять у своїх дітей. По шкалі кооперація, ми також виявили високий середній бал у класі. Загалом, показники батьківського ставлення є задовільними. Нами був проведений аналіз, як кожна зі шкал впливає на рівень навчальної мотивації дітей. Так, ми побачили, що високий симбіоз присутній при будь якому

рівні навчальної мотивації, тобто взаємозв'язку не виявлено. Також, шкала кооперація має високі значення при різних рівнях навчальної мотивації. А от шкала контроль має різні значення при різних рівнях навчальної мотивації, так ми побачили, що у групах з низькою та середньою мотивацією контроль низький, а от у групі з високою навчальною мотивацією – контроль високий. У шкалах прийняття дитини та відношення до невдач дитини, відмінностей залежно від рівня навчальною мотивації знайдено не було. Статистично ми виявили взаємозв'язок між шкалами симбіоз та контроль з рівнями навчальною мотивації школярів.

5. Виявлено вплив провідного стилю виховання на навчальну мотивацію молодших школярів. Для цього завдання також приймали участь і школярі, і батьки. Згідно з результатами дослідження ми побачили, що більшість батьків у класі мають демократичний стиль виховання – двадцять дві людини з тридцяти одного. Ми дослідили вплив стилю сімейного виховання на рівень навчальної мотивації школярів. Так, ми побачили, що при демократичному стилю виховання переважає високий рівень навчальної мотивації. При авторитарному стилю виховання, можна побачити, що переважає хороша навчальна мотивація. А при ліберальному стилю виховання ми бачимо, що наявний лише високий рівень навчальної мотивації, тобто діти намагаються привернути увагу батьків гарними оцінками та гарною поведінкою у школі. Також, статистично нами було виявлено, що стиль сімейного виховання впливає на рівень навчальної мотивації молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Айдарова Л. И. Психологические проблемы обучения младших школьников / Л. И. Айдарова. – М : Изд-во ЛИСТ-НЬЮ, 2016. – 238 с.
2. Акулина Н. Н. Влияние общего интеллекта и мотивации на успешность усвоения знаний / Н. Н. Акулина. – СПб : Питер, 2015 – 496 с.
3. Асеев В. Г. Мотивация поведения и формирования личности / В. Г. Асеев. – М. : Мысль, 2016. – 158 с.
4. Божович Л. И. Особистість і її формування в дитячому віці / Л. И. Божович. – М. : Педагогіка, 2005. – 167 с.
5. Варга А. Я. Структура и типы родительского отношения / А. Я. Варга. – М. : Академия, 1986. – 206 с.
6. Власова О. И. Педагогічна психологія / О. И. Власова. – К. : Либідь, 2005. – 400 с.
7. Гончарик Л. В. Влияние групповой формы работы на формирование и развитие учебной мотивации / Л. В. Гончарик. – К. : изд. «Фактор», 2010. – 240 с.
8. Гулеватый В. Л. Пути повышения мотивации обучения / В. Л. Гулеватый. – Винница, 2016. – 215 с.
9. Гуткина Н. И. Развитие учебной мотивации учащихся в первых двух классах современной начальной школы / Н. И. Гуткина // Культурно-историческая психология. – 2017. – №4. – С.11–19.
10. Давыдов В. В. Учебная деятельность: состояние и проблемы исследования / В. В. Давыдов. – М. : Издательский Центр «Академия». – 2017. – 480 с.
11. Дмитренко А. К. Психологія сімейного виховання / А. К. Дмитренко, П. Є. Мармазинська, О. С. Тарновська. – Чернівці : Прут, 2001. – 280 с.

12. Дубовицкая Т. Д., Тулитбаева Г. Ф. Социальный интерес: понятие, структура, диагностика, развитие / Т. Д. Дубовицкая, Г. Ф. Тулитбаева. – М. : Фундаментальные исследования, 2014. – 2279 с.
13. Емельянова М. Н. Родительские стереотипы и реальности школьной жизни / М. Н. Емельянова. – М. : Начальная школа плюс, 2013. – 136 с.
14. Жадан І. В. Комунікативний потенціал розвитку громадянської компетентності студентської молоді / І. В. Жадан // Наукові студії із соціальної та політичної психології. 2019. – № 43(46). – С. 67–82.
15. Жадан І. В. Соціальне середовище як чинник розвитку громадянських компетенцій: емпірична модель дослідження / І. В. Жадан // Наукові студії з соціальної та політичної психології. – 2020. – № 45(48). – С. 50–58.
16. Зайцев С. В. Ситуация выбора как средство диагностики учебной мотивации и самооценки у младших школьников / С. В. Зайцев // Вопросы психологии. – 2016. – №5. – С. 17–31.
17. Занков Л. В. Розвиток школярів в процесі навчання / Л. В. Занков. – М., 1967. – 283 с.
18. Канюк С. С. Психологія мотивації: Навчальний посібник / С. С. Канюк. – К. : Либідь, 2002. – 248 с.
19. Коновальчук І. М. Сімейні взаємовідносини й особливості соціалізації дитини / І. М. Коновальчук // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К. – 2006. – Т. VIII. – Вип. 1. – С.171-176.
20. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К. : Рад. школа, 1989. – 608 с.
21. Крылова Д. А. Учебная мотивация младших школьников / Д. А. Крылова // Молодой ученый. – 2016. – № 23. – С. 437–439.

22. Максимова Л. А., Андросова М. И. Формирование учебной мотивации у младших школьников / Л. А. Максимова, М. И. Андросова // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2017. – Т. 26. – С. 1–5.

23. Марілова Т. О. Формування навчальної мотивації молодших школярів засобами дидактичних ігор / Т. О. Марілова // Інновації в початковій освіті: досвід, виклики сьогодення, перспективи : матеріали І наук.-практ. інтернет-конф. здобувачів другого (магістер.) рівня вищ. освіти першого року навчання ф-ту початк. навчання, Харків, 17 трав. 2022 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за заг. ред. В. В. Ушмарової]. – Ч. 1. – Харків : [б. в.], 2022. – С. 12.

24. Мильман В. Э. Внутренняя и внешняя мотивация учебной деятельности / В. Э. Мильман // Вопросы психологии. – 2017. – № 2. – С. 42–47.

25. Москаленко Н. В. М.82 Фізичне виховання молодших школярів / Н. В. Москаленко.– Дніпропетровськ : Інновація, 2014. – 375 с.

26. Основи психології: Підр. / за ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – К. : Либідь, 1995. – 532 с.

27. Остапенко І. В. Формування мотивації навчальної діяльності школярів середнього шкільного віку / І. В. Остапенко // Хімія. – 2011. – №15. – С. 2–11.

28. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. – К. : «Академвидав», 2006. – 452 с.

29. Русаков А. В. Епоха великих відкриттів у школі 90-х років / А. В. Русаков. – К. : Вид. дім «Шкіл. світ», 2006. – 392 с.

30. Семченко В. А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека / В. А. Семченко // «Направленность». – 2016. – № 3. – С.17–29.

31. Федоришин Г. М. Психологічні проблеми сімейного виховання / Г. М. Федоришин. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. – 219 с.

32. Царенко Д. В. Вплив стилю сімейного виховання на появу акцентуїтованих рис характеру у підлітковому віці / Д. В. Царенко, Д. М. Чижма // Перспективи розвитку сучасної психології : зб. наук. праць. – Переяслав (Київ. обл.), 2019. – Вип. 5. – С. 189-193.
33. Шапар В. Б. Психологічний тлумачний словник / В. Б. Шапар. – Харків : Прапор, 2006. – 640 с.
34. Шевчук І. В. Концепція і проблема сучасного сімейного виховання / І. В. Шевчук. – К. : Лебідь, 2010. – 172 с.
35. Ames C. Classrooms: Goals, structures, and student motivation / C. Ames. – J. Educ. Psychol, 1992. – 271 p.
36. Ansbacher H. L. The concept of social interest / H. L. Ansbacher // Individual Psychology: The Journal of Adlerian Theory, Research & Practice. – 1991. – № 47(1). – P. 28–46.
37. Arnold F. The psychology of interest / F. Arnold. – N. Y. : Psychological Review, 1906. – 238 p.
38. Audigier F. Basic concepts and core competencies for education for democratic citizenship / F. Audigier. – Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2000. – 183 p.
39. Berlyne D. E. Interest as a psychological concept / D. E. Berlyne. – The British Journal of Psychology, 1949. – 195 p.
40. Campbell J. P., Pritchard R. D. Motivation Theory in Industrial and Organizational Psychology / J. P. Campbell, R. D. Pritchard. – Chicago : Rand McNally, 1976. – 130 p.
41. Erikson E. H. The concept of ego identity // Amer. Psychoanal. Assn. – 1956. – №4. – P. 56-121.

ДОДАТКИ

Таблиця 1

Анкета для оцінки рівня шкільної мотивації Н. Г. Лусканової

Питання	Варіанти відповіді		
	Не дуже	Подобається	Не подобається
1. Тобі подобається у школі?	Не дуже	Подобається	Не подобається
2. Вранці, коли ти просинаєшся, ти завжди з радістю йдеш до школи або тобі часто хочеться залишитись вдома?	Частіше хочеться залишитись вдома	Буває по-різному	Йду з радістю
3. Якби вчитель сказав, що завтра в школу не обов'язково приходити всім учням, що бажаючи можуть залишитися вдома, ти пішов би в школу або залишився вдома?	Не знаю	Залишився би вдома	Пішов би в школу
4. Тобі подобається, коли у вас скасовують якісь уроки?	Не подобається	Буває по-різному	Подобається
5. Ти хотів би, щоб тобі не задавали домашніх завдань?	Хотів би	Не хотів би	Не знаю
6. Ти хотів би, щоб в школі залишилися одні перерви?	Не знаю	Не хотів би	Хотів би
7. Ти часто розповідаєш про школу батькам?	Часто	Не часто	Не розповідаю
8. Ти хотів би, щоб у тебе був менш суворий учитель?	Точно не знаю	Хотів би	Не хотів би
9. У тебе в класі багато друзів?	Мало	Багато	Нема друзів
10. Тобі подобаються твої однокласники?	Подобаються	Не дуже	Не подобаються

Ключ до тесту

№ запитання	Бали за відповідь «а»	Бали за відповідь «б»	Бали за відповідь «в»
1	1	3	0
2	0	1	3
3	1	0	3
4	3	1	0
5	0	3	1
6	1	3	0
7	3	1	0
8	1	0	3
9	1	3	0
10	3	1	0

Опитувальник «Вивчення мотивації навчання у молодших школярів» М. Р.

Гінзбурга

Питання	Варіанти відповідей					
1. Я вчуся в школі, тому що ...	а) так хочуть мої батьки;	б) мені подобається вчитися;	в) я відчуваю себе дорослим;	г) я люблю добрі оцінки;	д) хочу отримати професію;	е) у мене хороші друзі.
2. Найцікавіше на уроці ...	а) ігри;	б) хороші оцінки і похвала вчителя;	в) спілкування з друзями;	г) відповіді вчителю;	д) пізнання нового і виконання завдання;	е) готуватися до життя.
3. Я намагаюся вчитися краще, щоб ...	а) отримати хорошу оцінку;	б) більше знати і вміти;	в) мені купували красиві речі;	г) у мене було більше друзів;	д) мене любила і хвалила вчителька;	е) приносити користь, коли виросту.
4. Якщо я отримую хорошу оцінку, то мені подобається, що ...	а) я добре все вивчив (ла);	б) в щоденнику стоїть гарна оцінка;	в) вчителька буде рада;	г) вдома мене похвалять;	д) зможу побільше пограти вдома;	е) я дізнаюся більше нового.

Ключ до тесту

Варіанти відповідей	Перше питання	Друге питання	Третє питання	Четверте питання
а	Зовнішній мотив	Ігровий мотив	Мотив оцінки	Навчальний мотив
б	Навчальний мотив	Мотив оцінки	Навчальний мотив	Мотив оцінки
в	Позиційний мотив	Позиційний мотив	Зовнішній мотив	Позиційний мотив
г	Мотив оцінки	Зовнішній мотив	Ігровий мотив	Зовнішній мотив
д	Соціальний мотив	Навчальний мотив	Позиційний мотив	Ігровий мотив
е	Ігровий мотив	Соціальний мотив	Соціальний мотив	Соціальний мотив

Тест рівня шкільної тривожності Б. Н. Філіпса

Запитання	Так	Ні
Чи хвилюєшся ти, коли вчитель каже, що має намір перевірити, наскільки ти знаєш матеріал?		
Чи сильно ти хвилюєшся при відповіді чи виконанні завдання?		
Виконавши завдання, чи турбуєшся ти про те, чи добре впорався з ним?		
Чи сниться тобі іноді, що ти у школі і не можеш відповісти на запитання вчителя?		
Чи задоволений ти тим, як до тебе ставиться вчитель?		
Працюючи над важким завданням, чи відчуваєш ти часом, що забув речі, які добре знав раніше?		
Чи снилося тобі, що твої однокласники можуть зробити те, чого ти не можеш?		
Коли ти працюєш у класі, чи впевнений ти, що все добре запам'ятаєш?		
Чи сподіваєшся ти в майбутньому вчитися краще, ніж раніше?		
Чи трапляється, що тобі ставлять нижчу оцінку, ніж ти очікував?		

Ключ до тесту

1 -	7-	13-	19-	25+	31 -	37-	43+	49-	55-
2 _	8-	14-	20+	26-	32-	38+	44+	50-	56-
3-	9-	15-	21 -	27-	33-	39+	45-	51 -	57-
4-	10-	16-	22+	28-	34-	40-	46-	52-	58-
5-	11+	17-	23-	29-	35+	41 +	47-	53-	
6-	12-	18-	24+	30+	36+	42 -	48-	54-	

Опитувальник батьківського ставлення А. Я. Варга, В. В. Століна

Запитання	Так	Ні
Я завжди співчуваю своїй дитині.		
Я вважаю за свій обов'язок знати все, про що думає моя дитина.		
Мені здається, що поведінка моєї дитини значно відхиляється від норми.		
Потрібно довше тримати дитину осторонь реальних життєвих проблем, якщо вони її травмують.		
Я відчуваю до дитини почуття симпатії.		
Я поважаю свою дитину.		
Хороші батьки захищають дитину від труднощів життя.		
Я завжди намагаюся допомогти своїй дитині.		
Бувають випадки, коли суворе ставлення до дитини приносить їй користь.		
Стосовно своєї дитини я відчуваю досаду, розчарування.		
Мені здається, що інші діти потішаються з моєї дитини.		
Моя дитина часто здійснює такі вчинки, які заслуговують на засудження.		
Моя дитина спеціально поводить себе погано, щоб досадити мені.		
Моя дитина, як губка, вбирає в себе все найгірше.		
Дитину з дитинства слід тримати у жорстких рамках, тільки тоді з неї виросте хороша людина.		
Я люблю, коли друзі моєї дитини приходять до нас у будинок.		
Я завжди беру участь в іграх та справах дитини.		
До моєї дитини постійно «пристає» все погане.		
Я жалію свою дитину.		
Коли я порівнюю свою дитину з однолітками, то вони здаються мені вихованішими і розумнішими, ніж моя дитина.		
Я із задоволенням проводжу з дитиною свій вільний час.		
Я часто шкодую про те, що моя дитина дорослішає, і з ніжністю згадую той час, коли вона була ще зовсім маленькою.		
Я мрію про те, щоб моя дитина досягла того, що особисто мені не вдалося в житті.		
Батьки повинні не тільки вимагати від дитини, а й самі пристосовуватися до неї, ставитись до неї з повагою як до особистості.		
Я намагаюся виконувати всі прохання та побажання моєї дитини.		
При ухваленні рішень у сім'ї слід враховувати думку дитини.		
Я дуже цікавлюся життям своєї дитини.		
Я часто визнаю, що у своїх вимогах і претензіях дитина по-своєму має рацію.		
Діти рано дізнаються, що батьки можуть помилятися.		
Я завжди враховую думку дитини.		
Основна причина примх моєї дитини – егоїзм, лінь і впертість.		
Якщо проводити відпустку з дитиною, то неможливо нормально відпочити.		
Найголовніше – щоб у дитини було спокійне, безтурботне дитинство.		
Суворі дисципліна у дитинстві розвиває сильний характер.		

За суворе виховання діти потім дякують своїм батькам.		
Моя дитина не в змозі зробити щось самостійно, і якщо вона це робить, то обов'язково виходить не так, як потрібно.		
Я ретельно стежу за станом здоров'я моєї дитини.		
Я захоплююсь своєю дитиною.		
Дитина не повинна мати секретів від батьків.		
Дитина має дружити з тими дітьми, які подобаються її батькам.		

Ключ до тесту

1. Прийняття/відкидання дитини: -3, 5, 6, -8, -10, -12, -14, -15, -16, -18, 20, -23, -24, -26, 27, -29, 37, 38, -39, -40, -42, 43, -44, 45, -46, -47, -49, -51, -52, 53, -55, 56, -60.
2. Кооперація: 21, 25, 31, 33, 34, 35, 36.
3. Симбіоз: 1, 4, 7, 28, 32, 41, 58.
4. Контроль: 2, 19, 30, 48, 50, 57, 59.
5. Ставлення до невдач дитини: 9, 11, 13, 17, 22, 54, 61.

Таблиця 5

Тест «Стилі виховання» Р. В. Овчарової

Запитання	Варіанти відповідей		
Чи вважаєте ви, що дитина повинна:	А) ділитися з вами всіма своїми думками та почуттями, розповідати про все, що відбувається з ним та навколо нього;	Б) розповідати вам лише те, чим він сам захоче поділитися;	В) залишати свої думки та переживання при собі.
Якщо ви дізнаєтеся, що ваша дитина взяла іграшку в іншої дитини за її відсутності і без дозволу, то ви:	А) поговорите з дитиною і дасте їй самому прийняти правильне рішення;	Б) дасте дітям самим розбиратися у своїх проблемах;	В) змусите повернути взяту без попиту іграшку та вибачитися.

Продовження табл. 5

Якщо ваша дитина, зазвичай активна, рухлива і не дуже дисциплінована, але зосередилась і добре виконала те, про що ви її просили (зробив домашнє завдання, виніс сміття, прибрався в квартирі), то ви:	А) похвалите його і розповідатимете рідним і знайомим при зручній нагоді, який він у вас молодець;	Б) потішитесь і постараетесь з'ясувати, чому сьогодні все так добре вийшло;	В) приймете як належне і скажете: «Завжди так».
Дитина забула сказати вам «дякую», була не дуже чемна з вами. Як ви вчините?	А) змусить дитину виправити свою помилку;	Б) не звернеть на це уваги;	В) не згадуючи про неввічливу поведінку дитини, розкажете їй яку-небудь історію про те, як неввічливість заважає нам жити.
Діти спокійно граються. У вас з'явилося небагато вільного часу. Що ви волієте робити?	А) поспостерігаєте за тим, як діти граються та спілкуються, з боку, не втручаючись;	Б) включитесь в гру: допоможете, підкажете чи зробите зауваження;	В) потішитесь, що в будинку спокійно, і займетесь своїми справами.
З яким із тверджень ви повністю згодні:	А) почуття та переживання дитини поверхневі, у нього все швидко проходить, і не тому варто звертати увагу на «вибухи» його емоцій;	Б) емоції та переживання дитини важливі фактори, за допомогою яких її можна навчати та виховувати;	В) почуття та переживання дитини унікальні та значущі, і ставитися до них потрібно дбайливо і гранично тактовно.
Ваш базовий принцип при взаємодії з дитиною:	А) дитина слабка, нерозумна, недосвідчена, і тільки дорослий може і повинен навчити і виховати його;	Б) у дитини великі можливості для саморозвитку, а співпраця дорослої має спрямовуватись на максимальне підвищення активності самої дитини;	В) дитина розвивається в основному під впливом спадковості, і керувати процесом його розвитку практично неможливо, тому головна турбота батьків, щоб дитина була здорова, сита і не робила неприйнятних вчинків.

Закінчення табл. 5

Як ви ставитеся до активності самої дитини:	А) позитивно, оскільки без неї неможливий повноцінний розвиток особистості;	Б) негативно, тому що активність дитини часто заважає всім планам навчання та виховання;	В) позитивно, але тільки тоді, коли прояви активності узгоджені з батьками.
Дитина не хоче виконувати домашнє завдання, мотивуючи це тим, що багато вкотре виконував подібні завдання без помилок. Ваші дії:	А) усуньтеся і нічого не будете робити. Не хоче робити і не треба;	Б) змусили б виконати роботу;	В) знайшли б у завданні щось нове чи запропонували б ускладнити його так, щоб було цікаво вирішувати.
З яким із тверджень ви повністю згодні:	А) дитина має бути вдячна дорослим за турботу про неї;	Б) якщо дитина не усвідомлює і не цінує турботу про неї, то вона неодмінно колись пошкодує про це;	В) батьки повинні бути вдячні дітям за їхню любов і довіру.

Ключ до тесту

№ вопроса	Баллы за ответ «А»	Баллы за ответ «Б»	Баллы за ответ «В»
1.	2	3	1
2.	3	1	2
3.	2	3	1
4.	2	1	3
5.	3	2	1
6.	1	2	3
7.	2	3	1
8.	3	1	2
9.	1	2	3
10.	2	1	3